

EL PROCÉS D'INCULTURACIÓ DE LA FE CRISTIANA A L'AMAZÒNIA. DIFICULTATS, REPTES I ESPERANCES

Valentí SERRA DE MANRESA

Original rebut: 29/05/2019
Data d'acceptació: 25/09/2019

Adreça: Cardenal Vives i Tutó, 16
(Caputxins de Sarrià)
08034 BARCELONA
E-mail: frvalentiserra@gmail.com

Resum

Aportació a l'estudi dels reptes de la inculturació de la fe cristiana en les missions catòliques a les terres d'Amèrica a partir de l'estudi de la missió dels caputxins catalans desenvolupada a l'Amazònia colombiana, territoris on els missioners hi aplicaren les propostes metodològiques proposades per la congregació romana de *Propaganda Fide*. Al llarg de l'article també es tracta sobre les tensions viscudes entre els missioners i els comerciants del cautxú, uns cautxers que crearen noves formes d'esclavatge entre els indígenes i, alhora, interferiren en l'acció evangelitzadora dels frares que, a més dels internats i escoles, obrien importants vies de comunicació en plena selva sota la direcció de Fra Fidel de Montclar, el primer prefecte apostòlic del Caquetà.

Paraules clau: Missions catòliques, *Propaganda Fide*, evangelització, inculturació, caputxins, Amazònia Colombiana, Caquetà, Putumayo, Fidel de Montclar, Gaspar de Pinell, Plàcid de Calella, Marcel·lià E. Canyes.

Abstract

The article contributes to a study of the challenges involved in the inculturation of the Christian faith in the Catholic missions to the countries of America, based on a study of the mission of the Catalan Capuchins carried out in the Colombian Amazon, where the missionaries apply the methods promoted by the Roman congregation of Propaganda Fide. In the course of the article, attention is paid to the tensions experienced between the missionaries and people in the rubber trade, where the rubber

barons created new forms of slavery among the natives and, at the same time, interfered in the evangelisation work of the brothers who, in addition to creating schools for day-pupils and boarders, opened important communication routes deep in the forest under the direction of Brother Fidel de Montclar, the first prefect apostolic of Caquetá.

Keywords: *Catholic missions, Propaganda Fide, evangelization, inculturation, Capuchins, Colombian Amazon, Caquetá, Putumayo, Fidel de Montclar, Gaspar de Pinell, Plàcid de Calella, Marcel·lià E. Canyes.*

1. INTRODUCCIÓ

No és pas la primera vegada que ens proposem de tractar sobre els reptes de la inculturació de la fe cristiana en les missions catòliques de terres d'Amèrica. Ho hem fet ja en alguns articles de recerca sobre la missió de Trinitat i Guaiana¹ i, també, sobre les missions dels caputxins a l'Amazònia.² En el present article volem presentar els reptes i les dificultats a propòsit de la penetració de la fe cristiana en els territoris amazònics a redós dels grans rius Amazones, Caquetà i Putumayo.³

La presència dels missioners caputxins a l'Amazònia colombiana cal remuntar-la a l'any 1893. Fou en aquest any quan els frares aportaren una primera descripció geogràfica d'aquests allunyats territoris, llavors amb les límits fronterers encara fluctuants. La descripció de la zona fou elaborada per Àngel Maria de Villava a través d'un relat que escriví des del convent de caputxins de Tulcán, a l'Equador i que, posteriorment, féu estampar a la ciutat de Barcelona l'any 1895. En aquesta crònica missional hi relatà, amb força detall, l'expedició realitzada a la conca del riu Caquetà, acompanyat del reverend Enric Collins i del caputxí Francesc d'Ibarra:

Recorrer el Caquetá, y reunir cuantos datos les fuera posible para colonizar aquel extenso país, y civilizar y evangelizar la multitud de indios que lo habitan [...]. El territorio denominado Caquetá, en Colombia, es tan extenso que ocupa por sí solo casi la mitad de la República. Confina con Venezuela, Brasil, Perú y Ecuador, sin

1. Cf. Valentí SERRA DE MANRESA, «La missió dels caputxins catalans a la Guaiana durant el segle XVIII (1722-1817). Algunes problemàtiques sobre evangelització, mentalitat i cultura», *Analecta Sacra Tarraconensia* 68 (1995) 147-167. Al llarg de l'article usem sovint aquestes sigles: AGRoma (Arxiu General dels Caputxins); APCC (Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya) i BHC (Biblioteca Hispano-Caputxina).
2. Cf. Valentí SERRA DE MANRESA «El repte de la inculturació de la fe en les missions *ad gentes* dels caputxins catalans (segles XVII-XX)», *RCatT* 36 (2011) 535-573; «Els frares caputxins i els estudis d'etnografia amazònica», *RCatT* 43 (2018) 97-123.
3. Cf. Valentí SERRA DE MANRESA, *Tres segles de vida missionera: la projecció "ad gentes" dels frares caputxins de Catalunya (1680-1989)*, Barcelona 2006, 565-639.

límites determinados a causa de las excesivas y, al parecer, mal fundadas pretensiones del Brasil.⁴

En els territoris selvàtics de l'Amazònia⁵ els caputxins catalans maldaren per posar els grups d'indígenes en contacte amb els territoris ja civilitzats de la República de Colòmbia per tal garantir-ne la consolidació de la fe i, per aquesta raó, els missioners caputxins promogueren els internats, les escoles i les vies de comunicació, ja que un dels més grans inconvenients allí experimentats pels frares era «la escasez de alimentos y la falta de caminos»,⁶ en paraules d'Àngel Maria de Villava. L'enorme extensió dels territoris de l'Amazònia colombiana —el trapaezi amazònic— abasta una superfície de més de cent vint mil quilòmetres quadrats —exactament 120.217 km—⁷ als quals cal afegir-hi el territori de la selva tropical dels departaments del Caquetà i Putumayo, amb quasi dos-cents seixanta mil quilòmetres quadrats, concretament 256.760 km, que és el doble de l'extensió total dels límits inicials del vicariat apostòlic del Caquetà.⁸

Fou el dia 20 de desembre de 1904, durant el pontificat del bisbe Ezequiel Moreno⁹ a la diòcesi colombiana de Pasto, que el papa Pius X determinà de segregar-ne un extens territori que erigí en la prefectura apostòlica del Caquetà, i que subjectà a *Propaganda Fide*. Aquesta prefectura apostòlica del Caquetà fou posada sota la cura pastoral dels religiosos caputxins.¹⁰ El framenor caputxí català Fidel de Montclar va rebre el nomenament de prefecte apostòlic,¹¹ i aquest religiós, en començar el seu ministeri pastoral al Caquetà, decidí, molt encertadament, situar la seu del govern eclesiàstic no pas a Mocoa —la

4. ÀNGEL M. DE VILLAVA, *Una visita al Caquetá*, Barcelona 1895, 6-7.

5. L'Amazònia és un veritable continent a l'interior de sud-amèrica, car té una extensió de quasi set milions de quilòmetres quadrats, articulats per la conca del riu Amazonas, amb més de sis mil quilòmetres, que és el més llarg del Món.

6. ÀNGEL M. DE VILLAVA, *Una visita al Caquetá*, Barcelona 1895, 20-21.

7. Dades aportades pel professor Gonzalo ESTRADA, *Geografía de la Comisaría Especial del Amazonas*, Leticia 1973, 13-14: «La extensión aproximada del territorio amazonense es de 120.217 kilómetros cuadrados». Tanmateix, segons el geògraf Pierre Vidal de la Blache «la comisaría, cuya extensión superficial se calcula en 120.218 km» (un quilòmetre quadrat de diferència!), vegeu *Geografía Universal. Países andinos: Colombia, Ecuador y Venezuela*, Vol. 21, Barcelona 1964, 183-184.

8. BHC, *Analecta OFM Cap.* 52 (1936) 50: «El territorio de la Misión es de 284.132 kilómetros cuadrados», abans de la tripartició efectuada l'any 1951.

9. Fou membre de l'Orde d'agustins recol·lectes. El papa Joan Pau II el canonitzà l'any 1992, en ocasió del cinquè centenari de l'evangelització d'Amèrica; vegeu Eugenio AYAPE, *Semblanza de San Ezequiel Moreno*, Madrid: Ed. Augustinus 1994.

10. BHC, *Analecta OFM Cap.* 21 (1905) 82: «Decretum creationis novae Praefecturae Apostolicae cui nomen est *Caquetá*, in Columbiana Republica, Cap. Concreditae».

11. *Ibíd.*, 83: «Praefectus Apostolicus nova Praefecturae *Caquetá*».

capital de la regió— sinó a la població de Sibundoy, des d'on coordinà tota l'acció evangelitzadora i educativa que havien de realitzar els missioners en els territoris del Putumayo i del Caquetà que, poc temps després, en el 1912 foren convertits administrativament en Comissaria Especial¹² per un decret del Govern colombià. Geogràficament eren aquests uns territoris extensíssims,¹³ tant que, uns anys més tard, el nou responsable pastoral, el vicari apostòlic monsenyor Gaspar de Pinell, els va veure encara ampliat l'any 1932 amb l'annexió de la regió de l'Amazones als territoris del vicariat apostòlic del Caquetà;¹⁴ una annexió que s'efectuà una volta acabada la guerra amb el Perú, quan la República de Colòmbia en recuperà la plena sobirania.

2. LES EXCURSIONS APOSTÒLIQUES I LA NOVA METODOLOGIA MISSIONAL PROPOSADA PER *PROPAGANDA FIDE*

Fidel de Montclar ja des del primer moment de posar en marxa la nova prefectura apostòlica del Caquetà proposà als missioners caputxins, que més enllà de les excursions apostòliques,¹⁵ maldessin per aplicar de manera prioritària els nous mètodes d'evangelització, més moderns i eficients, ja que aquest era, també, l'objectiu de Roma a través de *Propaganda Fide*. El nou programa missional havia de consistir a evangelitzar, colonitzar els territoris

12. BHC, *Misiones Católicas del Putumayo. Documentos oficiales relativos a esta Comisaría*, Bogotá 1913, 5-7: «Creación de la Comisaría del Putumayo. Decreto número 320 de 1912, 7 de marzo».
13. BHC, *Analecta OFM Cap.* 21 (1905) 82: «La línea de circunscripción parte del punto donde el tercer meridiano al E. de Bogotá corta el río Guaviare y va hasta sus fuentes en el cerro Neiva, dobla al S. hasta el Páramo de las Papas, recorre la cima de la cordillera que separa las aguas que van al Magdalena y al Pacífico de las que van al Amazonas, hasta alcanzar los límites con el Ecuador; sigue estos límites hasta encontrar el tercer meridiano al E. de Bogotá. En otros términos la Misión del Caquetá comprende la Provincia de Mocoa, disminuida de la parte incorporada en la Intendencia Oriental».
14. Vegeu Gaspar MONCONILL, *Informe anual. Labores de la Misión del Caquetá en 1930 y 1931*, Bogotá 1932, 122-123: «Con los arreglos de límites de Colombia con el Perú se han incorporado al Vicariato Apostólico extensas regiones que antes ocupaba esta última Nación, y en donde por amor a la Iglesia y a la Patria, es necesario establecer algunas fundaciones para civilizar a los indios y atender espiritualmente a los blancos».
15. Cf. BASILIO DE PUPIALES, *Relación de mi excursión a los ríos Caquetá, Putumayo y territorio de infieles llamados Güitotos, hecha al M.R.P. Alfonso de Áger, Custodio Provincial*, Pasto 1901, f. 1: «Voy a describir las peripecias, los trabajos, todo cuanto hemos visto y observado en este largo y penoso viaje de diez meses, para satisfacer sus deseos, para mayor gloria de Dios y para animar a los religiosos que sean enviados a esos lugares solitarios a catequizar a los pobrecitos infieles».

i educar a través de les escoles públiques¹⁶ i dels internats indígenes. D'aquesta manera s'hauria d'assolir incorporar de manera progressiva els indis de l'Amazònia a la civilització comuna de Colòmbia sense haver de modificar excessivament llur estructura indígena pròpia, tal com demanava la legislació civil,¹⁷ i tal com, posteriorment, s'encomanà als futurs missioners caputxins.¹⁸ Amb tot, cal reconèixer que no sempre es respectaren suficientment aquestes estructures tribals, car els frares catalans tenien com a un dels principals objectius el de «levantar y dignificar al salvaje, perfeccionándolo y haciéndole participante de las ventajas que reporta la vida civilizada».¹⁹

Amb tot, encara que els missioners no sempre tinguessin una visió prou positiva, o esperançada, dels indígenes²⁰ s'entusiasmaren amb la nova metodologia d'evangelització i civilització promoguda per *Propaganda Fide*, i que esforçadament procuraren d'aplicar en els territoris del Caquetà.²¹ Àngel Maria de Villava, essent definidor general, en un escrit del gener de 1910 adreçat als missioners del Caquetà manifestà que:

El P. Fidel [de Montclar] me escribió desde Barcelona pidiendo la obediencia para viajar a Roma. Si la Misión del Caquetá hubiera continuado perteneciendo a la Congregación de Negocios Extraordinarios dependiendo del P. General, no hubiera ninguna dificultad en satisfacer los deseos de VV. RR. dejando seis u ocho Padres para servir los pueblos de Sibundoy y Mocoa y sus alrededores, haciendo correrías periódicas por los ríos; pero la Prefectura pertenece a Propaganda, y ésta de acuer-

16. Pel que fa a les despeses del professorat, vegeu, a l' APCC, *Cuenta detallada e individual de los Maestros del Amazonas*. Rdo. P. Bartolomé de Igualada, subinspector (anys 1933-1936) s. f.
17. APCC, *Decretos referentes a la protección de Indígenas*, f. 1: «Decreto núm. 74 de 1898, en desarrollo de la Ley 89 de 1890, por el cual se determina la manera como deben gobernarse los salvajes que vayan reduciéndose a la vida civilizada [...] En cuanto sea posible se conservarán en tales sociedades las costumbres de Gobierno que hayan tenido los salvajes, siempre que no se opongan a la moral cristiana o a los principios que informan la legislación de la República».
18. Cf. Pío M. de Mondreganes, *El libro del misionero. Su actuación apostólica*, Madrid 1957, 16: «Su misión apostólica no es imponer nuevas lenguas, nuevas costumbres, nuevas leyes, nuevas culturas. Por tanto no debe "europeizar" ni "americanizar" sino evangelizar. No es un colono, sino un emabajador de Cristo».
19. BHC, *Las Misiones Católicas en Colombia. Labor de los Misioneros en el Caquetá y Putumayo, Magdalena y Arauca*, Bogotá 1919, 17.
20. AGRoma, H.28 (Caquetá) Sect. IV, Carta de Basili de Pupiales a Pacífic de Seggiano (Santiago del Putumayo, 3 setembre 1898): «Estos indígenas en sus costumbres y modo de vivir, son completamente salvajes; salvajes en el vestir, comer, beber y dormir; salvajes en Religión, la que hacen servir como de medio y ocasión para satisfacer sus bacanales, rapiñas, supersticiones, odios, venganzas y hacer otras bajezas indignas de un ser racional».
21. Fou el primer caputxí que, durant l'any 1893, explorà el Caquetà tal com consta en la crònica missional que escriví: *Una visita al Caquetá por un Misionero Capuchino de la Custodia de la Sma. Madre de Dios del Ecuador-Colombia*, Barcelona 1895.

do con la Santa Sede y de conformidad con el Gobierno de Colombia quiere algo más, exige que los Misioneros se dediquen a la civilización de los indios infieles.²²

Tanmateix, els missioners caputxins tot i ser molt sensibles a les orientacions de *Propaganda Fide* no abandonaren del tot la tradicional metodologia evangelitzadora de les excursions apostòliques. De tant en tant, els frares programaven excursions per anar a l'encalç de noves tribus i reduir-les en poblacions estables. En aquestes sortides enfocades a la recerca de tribus, els missioners experimentaven nombroses dificultats per poder practicar les observances pròpies de la vida caputxina com, per exemple, mantenir l'ús de les sandàlies en el tròpic,²³ o bé haver de suportar la vestimenta dels hàbits tradicionals de llana propis dels framenors caputxins en la incomoditat del clima tropical. A més, les formigues²⁴ i els mosquits quasi privaven els missioners de poder celebrar la santa missa. Així ho relatà Estanislau de les Corts que, juntament amb Climent de Tortellà, havien sortit l'any 1925 a la recerca de noves tribus:

Llevamos vida casi eremítica dentro los toldillos: rezar, leer, escribir, estudiar, matar mosco, comer y dormir. Sólo por necesidad y con precaución salimos. Me da pena lo que el Padre Clemente sufre, poco le gusta el maíz, y los peones en una forma u otra lo presentan cada día. El mosco y la incomodidad en que vivimos lo mortifican. La quietud y postura dentro el toldillo altera su organismo; para hacer un poco de ejercicio se ha impuesto la tarea de un rato de trabajo manual diario limpiando alrededor del rancho para que podamos dar unos paseos al aire libre después de las comidas, pero como el mosco no respeta la tonsura lo mortifica mucho. Todos los días hemos podido celebrar, gracias a la bondad divina, pero hemos de madrugar mucho; porque a las cinco y tres cuartos se ha de terminar la última; no porque tengamos urgencia, sino porque el mosco nos lo impediría.²⁵

22. Carta d'Àngel M. de Villava als missioners del Caquetà (Roma, 12 gener 1910); citada per BUENAVENTURA DE PUPIALES, *La Orden Capuchina en el Ecuador y Sur de Colombia*, Pasto 1936, 451.

23. D'una carta de Maurici Zarza a Joaquim M. de Llavaneres (Ponapé, 15 abril 1906), publicada en *El Mensajero Seráfico* 23 (1906) 307: «El P. Venancio, yendo constantemente descalzo por los arrecifes, lo que le produce heridas en los pies».

24. BHC, *El Mensajero Seráfico* 14 (1898) 341: «Excursión llevada a cabo por el Rdo. P. Fr. Antonio de Calamocha [...]. Al amanecer me encuentro con la hamaca tocando en tierra y todo el cuerpo llagado por las picaduras de las hormigas».

25. Cf. ESTANISLAU DE LES CORTS, *En busca de tribus salvajes*, Sibundoy 1925, f. 94.

Durant l'etapa del govern pastoral de Gaspar Monconill de Pinell —que també sofrí moltíssim les incomoditats causades pels mosquits—²⁶ es potenciaren novament les excursions apostòliques per tal d'entrar en contacte amb noves tribus indígenes i, posteriorment, evangelitzar-les.²⁷ Per exemple, entre el juliol de 1918 i el juliol de 1919 «se efectuaron 22 excursiones apostólicas importantes recorriendo en distintos sentidos el territorio para administrar los sacramentos a los habitantes hasta los lugares más apartados. De julio de 1919 a julio de 1920 se han realizado 24. Varias de estas excursiones no pueden efectuarse en menos de tres a cuatro meses».²⁸ Un bon testimoni d'aquestes excursions apostòliques són els valuosos relats fets pels missioners que descriuen els costums tribals, com ara els dels indis ticuna ubicats en el trapezi amazònic,²⁹ un grup de tradició poligàmica³⁰ i amb costums iniciàtics molt primitius, com ara la *pelazón*, que practicaven en un marc festiu i ritual a les noies quan acabaven la pubertat abans de maridar-les.³¹ El ritual de la *pelazón*³²

26. Cf. GASPAR DE PINELL, *Un viaje por el Putumayo y el Amazonas. Ensayo de navegación*, Bogotá 1924, 147: «El no poder andar de noche nos obligaba a aguantar la música y las picaduras de los crueles zancudos. Para poder celebrar la santa misa, tuvimos que volver al método de poner un peón que espantara a los jejenes, que con una pertinacia desesperante se prendían a chupar sangre al propio tiempo que producían una comezón desesperante en mi pescuezo, cabeza y manos».
27. Cf. GASPAR MONCONILL, *Primera Carta Pastoral del Ilmo. Rvmo. Vicario Apostólico del Caquetá sus misioneros y fieles*, Bogotá 1930, 9: «Las excursiones apostólicas en busca de tribus, que todavía no forman parte del redil de Jesucristo, para conseguir que entren en él y en el rol de ciudadanos útiles a la Patria, será otro de los medios principales de ejercer nuestro programa episcopal».
28. Cf. GASPAR DE PINELL, *Relación anual* (Sibundoy, 20 juliol 1920) f. 3.
29. Cf. BARTOMEU D'IGUALADA, *Informe anual. Labores de la Misión del Caquetá en 1930 y 1931*, Bogotá 1932, 87 «La mayor parte de estos indios [tikuna], en un número máximo de 2000, se hallan dispersos en la sección del Amazonas, comprendida entre la boca del río Napo y la del Jutahy. De esta raza los más salvajes son los que residen en el Cothué y sus afluentes. Jamás habían sido visitados por el misionero».
30. *Ibíd.*, 88-89: «Es común entre ellos la poligamia. Cuando la mujer da a luz, se presenta enseguida el marido quien revisa cuidadosamente al recién nacido, y si le halla algún defecto físico lo entierra inmediatamente. Asimismo, entierran vivos a los hijos de la mujer que no ha sido entregada a un hombre. Dicen que tales son hijos del diablo».
31. *Ibíd.*, 89-90: «[Las mujeres] usan cabellera suelta a lo nazareno. No obstante, en ciertos casos, como en la fiesta de la pubertad, cuando se casan, o por motivos diversos de condolencia, les arrancan el cabello por mechones; poco les importan los agudos dolores y la hinchazón de la cabeza, que les queda roja como el ají».
32. BHC, *Mirador Amazónico* 5 (1959) 23: «Canto de la Pelazón».

ha estat descrit minuciosament per diversos missioners com, per exemple, Miguel de Huarte³³ i Antoni Jover.³⁴

3. ELS CAUTXERS I LA MISSIÓ DELS CAPUTXINS AL CAQUETA

Quan aquests territoris del Caquetà foren desmembrats de la diòcesi colombiana de Pasto i convertits en prefectura apostòlica, el seu responsable pastoral, el caputxí Fidel de Montclar, féu la seva entrada a la Vall de Sibundoy el dia 20 de febrer de 1906. Fidel de Montclar s'adonà, ben aviat, de la conveniència de fer treballar tots els missioners conjuntament en un equip ben cohesionat que compartís un mateix projecte. Els vells missioners del Caquetà, com hem dit més amunt, volien prosseguir amb el tradicional sistema de les excursions apostòliques; en canvi, els nous missioners —Fidel de Montclar i Estanislau de les Corts— veieren que era quelcom prioritari acostumar els indis a conuiu amb colons «civilitzats» per tal de fer-los sortir del «salvatgisme» i educar-los amb nous costums.³⁵ A més, els missioners copsaren que era prioritari

33. Cf. MIGUEL DE HUARTE, *Recuerdos de mi vida misionera (1943-1976). Primera época: Vicariato Apostólico de Caquetá (1943-1952)*, Pamplona 1979, 88-90: «La pelazón [...] Cuando la muchacha llega a la pubertad y tiene ya novio, es encerrada en una caseta, en cuyas paredes pintan figuras representativas de sus creencias. Allí se mantiene encerrada varios meses, totalmente aislada de los demás y sin dejarse ver de nadie extraño a la familia. Cuando se acerca el plenilunio señalado para la fiesta, van llegando los invitados [...] y empiezan a bailar sin descanso. A la tercera noche, coincidiendo con el plenilunio, un grupo de hombres, enmascarados de la forma más grotesca, con vestidos y máscaras hechos de la corteza de un árbol llamado 'yanchama', y que representan toda clase de animales, se acercan a la caseta y, mientras los demás disfrazados gritan y gesticulan para espantar y auyentar a los malos espíritus, uno de ellos rompe las paredes y saca a la novia, adornada con plumas. Comienzan en seguida a darle abundante chicha y, cuando la muchacha está insensibilizada por la bebida, la sientan sobre una alfombrita de 'yanchama', se arrodillan, una a cada lado, dos viejas, y comienzan a arrancarle el pelo en mechones, hasta que la dejan completamente pelada. Para que la cabeza no se infecte, la embadurnan con algunas sustancias balsámicas de la selva y la entregan al que desde ese momento es ya su marido».

34. Cf. Antoni JOVER, «L'Evangeli a l'Amazònia», *Recerca* 37 (2006) 23: «Els tikunes quan la noia té la primera menstruació, li fan el ritual de la *pelazón*. Durant un temps llarg, a vegades mesos, la tenen tancada en una mena de barraqueta feta especialment per a ella. Només hi entren la mare i alguna altra dona, que la introdueixen en la funció de dona i en els secrets de la vida. Arribat el dia hi ha un ball i, en un moment donat, treuen la noia d'aquest lloc. En la dansa, diferents màscares representen els esperits bons i dolents que lluiten al voltant de la noia. Al final, les dones li arrenquen tots els cabells. Avui en dia ho han suavitzat una mica i la rapen amb tisores. Quan ho feien a mà, solien emborratar la noia durant la cerimònia perquè arribat aquest moment no patís».

35. El 1919 el secretari de la missió, Benigne de Canet de Mar, escrivia en un informe oficial: «Los indios van acostumbrándose a convivir con los civilizados y adquiriendo con este roce

i urgent obrir a la selva camins de comunicació³⁶ per tal de connectar amb el món civilitzat les diverses poblacions indígenes i, alhora, poder garantir la continuïtat de la tasca missionera efectuada.

Els missioners també copsaren que calia ensenyar la llengua castellana als indígenes, car era massa difícil per als missioners arribar a conèixer llengües tan diverses. Això, ja ho havia exposat l'any 1907 Buenaventura de Pupiales, custodi dels caputxins d'Equador-Colòmbia, en una carta que adreçà a la cúria general dels caputxins.³⁷ Semblantment, els missioners, en llurs informes oficials tramesos a Roma, sovint feien referència al repte de les dificultats idiomàtiques:

La lengua oficial es la de la República, o sea la castellana. Hay no obstante entre las tribus de indios multitud de lenguas primitivas completamente distintas unas de otras.³⁸ Son las principales: inga, coche, siona, cofán, huitoto, andoque y bora. Estas lenguas tienden a desaparecer. Entre los mismos indios de distintas tribus no se entienden sino es mediante la lengua castellana, que viene a ser para ellos como una especie de lengua internacional.³⁹

La manca de comunicació terrestre i les dificultats idiomàtiques motivaren que a l'Amazònia no s'hagués mantingut cap rastre de l'evangelització

---

continuado, aunque poco a poco, sus hábitos, y como es natural, van dejando algo de sus costumbres, por lo que creemos que, con respecto al salvajismo de estos indios, estamos ya al principio del fin», en *Las Misiones Católicas en Colombia. Labor de los Misioneros en el Caquetá y Putumayo, Magdalena y Arauca*, Bogotá 1919, 16-17.

36. BHC, *Analecta OFM Cap.* 41 (1925) 301-302: «Una de las principales dificultades con que tropezaron los primeros misioneros en su apostólico ministerio, fue el aislamiento en que vivían los indígenes de esta región internados en espesísimas selvas, sin ninguna comunicación [...]. Desde un principio comprendieron los misioneros que era indispensable remover aquellos obstáculos que radicaban en la naturaleza misma, esto es, en la topografía de la región que les era confiada. Acariciaron la idea de abrir un camino [...]. Incontables fueron los sacrificios que demandó la apertura de un camino a través de impenetrables selvas, por sobre altísimas montañas y escarpadas rocas y salvando temibles precipicios».
37. AGRoma, carta de Buenaventura de Pupiales a la cúria general (Pasto, 20 febrer 1907), publicada en *Analecta OFM Cap.* 23 (1907) 269: «La tarea de los maestros y maestras de escuela en estos lugares es durísima; pues entre otras dificultades, que sería largo de referir, antes de enseñar a los niños o niñas a rezar, leer o escribir, hay que enseñarles primero a hablar... a hablar castellano [...]. Con los alumnos no puede entenderse el maestro sino por medio de intérpretes».
38. Aquesta gran varietat de llengües ja havia estat observada per alguns exploradors i estudiosos a inicis del segle xx. Vegeu, per exemple, en el *Memorandum de viaje por Joaquín Rocha (Regiones Amazónicas)*, Bogotá 1905, 193-206: «Apéndice sobre los idiomas del Caquetá», un text d'enorme interès filològic.
39. AGRoma, H.28 *Caquetá*, Sect. II (Sibundoy, 23 abril 1921): respostes al «Cuestionario mandado por la Sagrada Congregación de Propaganda Fide».

anterior feta amb la metodologia tradicional de les excursions apostòliques que realitzaren en època colonial els antics missioners dominics, franciscans i jesuïtes a les poblacions de Sibundoy, Mocoa i Sucumbios. Així ho manifestà el prefecte apostòlic, Fidel de Montclar, en un llarg informe tramès al ministre general:

El indio es sumamente voluble e inconstante, y si el Misionero tenía que ausentarse por algún tiempo volverían a su salvajismo. Se necesitaba, pues, dar estabilidad a la obra de la Misión. Con este fin emprendimos atrevidísimas obras materiales, como la apertura de caminos, construcción de puentes, creación de colonias y fundación de pueblos. Para abrir caminos tuvimos que hacernos ingenieros y dirigir personalmente centenares de trabajadores; y para establecer colonias nos vimos en la necesidad de hacer largas excursiones por los centros civilizados de la República para conseguir individuos que se estableciesen en estas selvas y con su ejemplo y costumbres cristianas enseñasen a los indios prácticamente la religión y la vida social.⁴⁰

Tanmateix, els primers missioners caputxins enviats al Caquetà no abandonaren del tot la vella metodologia de les excursions apostòliques d'evangelització itinerant, almenys fins a la dècada dels anys trenta.⁴¹ Per exemple, durant el mes de novembre de 1905 els caputxins Jacint de Quito i Santiago de Túquerres, procedents de La Chorrera, es feren presents a Araracuara i abans de retornar al poblament de Tres Esquinas visitaren la tribu dels andoke i altres tribus de la zona alta del Caquetà. Poc temps després d'aquesta excursió apostòlica, la companyia peruana de Julio César Arana, moguda per un afany d'enriquiment sense escrúpols, esclavitzà nombrosos indis andoke que col·locà a l'estació cautxera de Matanzas.⁴²

L'any 1900, durant uns deu mesos, els caputxins Basili de Pupiales i Conrad de Solsona navegaren pels rius Putumayo i Caraparanà a la recerca de poblats indígenes. Aquesta ruta fluvial novament la van repetir el juliol de 1905 els caputxins Jacint de Quito i Santiago de Túquerres, que s'afegiren a una expedició militar que comandava el general Pablo J. Monroy. Un any després, la companyia cautxera peruana de la Casa Arana consolidà, i augmentà encara, les atrocitats i l'esclavatge que s'inflingia als indígenes de la

40. AGRoma, H.28 *Caquetá*, Sect. III, carta de Fidel de Montclar a Venanci de Lisle (Sibundoy, 23 maig 1916) s. f.

41. Per exemple, fra Julià de Bolbait participà, l'any 1935, en una excursió apostòlica per les conques del riu Yarí, vegeu a *Catalunya Missionera* 13 (1935) núm. 144 pàg. 5; núm. 147, pàg. 7 i núm. 151, pàg. 7.

42. Antoni JOVER, *Datos para la historia de la Prefectura Apostólica de Leticia. [Cap. 2] La estación misionera de Araracuara*, Leticia 1985, 3.

zona. Els cautexers obligaren els indis, amb violències de tota mena, a extreure el cautxú.⁴³ L'exigència dels cautexers era tan desproporcionada que superava les forces i capacitats de treball de l'indi. D'aquest esclavisme en deixà una corprenedora testimoniança el futur vicari apostòlic del Caquetà, Gaspar Monconill de Pinell,⁴⁴ ran d'un viatge efectuat l'any 1918 a les conques dels rius Igaraparanà i Caraparanà. Semblantment, el caputxí navarrès Miguel de Huarte que, des del 1944, col·laborà pastoralment en la missió dels caputxins catalans, també registrà en les seves memòries el testimoni oral d'algunes de les atrocitats infligides pels caporals de la Casa Arana als indígenes de l'Amazònia:

Imposible describir las torturas a las que fueron sometidos los pobres indios y algunos colonos que cayeron bajo las garras de los explotadores del caucho. A Mons. Gaspar y a algunos de los antiguos misioneros que aún quedaban cuando yo llegué a la Misión, oí contar hechos y detalles que ellos, a su vez, habían oído de labios de las víctimas o de los familiares de las mismas [...]. En ocasiones los envolvían en [sacos] costales empapados de gasolina y les prendían fuego. No eran raras las decapitaciones, la horca, los estrangulamientos, las violaciones. Bastaba a veces que un niño llorara de noche para que el capataz lo decapitara y lo arrojara al río. Muchos murieron de hambre en inmundos calabozos.⁴⁵

L'explotació del cautxú a les selves de l'Amazònia motivà la presència dels anomenats *comerciantes* o *caucheros*, autèntics negrers que feren tot el possible per interferir i evitar la presència missionera a la zona, tal com ho relataren els caputxins Basili de Pupiales i Conrad de Solsona al custodi de la missió, Alfons Maria d'Àger, una volta efectuada l'any 1900 una complexa i molt agosarada excursió apostòlica entre els indis witoto a les conques dels rius Caquetà i Putumayo:

43. VEGEÏ GASPAR DE PINELL, *Excursión Apostólica por los ríos Putumayo, San Miguel de Sucumbios, Cuyabeno, Caquetá y Caguán*, Bogotá 1928, 196-199: «Biografía de Arana e historia de sus empresas en el Putumayo, Amazonas y sus afluentes» i 225-227: «Riquezas fabulosas que la Casa Arana sacó del Putumayo. Gran explotación de los indígenas»; ANTONI JOVER, *Datos para la historia de la Prefectura Apostólica de Leticia. [Cap. 4] La parroquia de San Rafael*, Leticia 1985, 5: «la Casa Arana extrajo de esta región más de 200 toneladas [de caucho] con el trabajo de 6.590 indígenas».

44. Cf. GASPAR DE PINELL, *Un viaje por el Putumayo y el Amazonas. Ensayo de navegación*, Bogotá 1924, 40: «Sucedía muchas veces que por el deseo inmoderado de lucro, se exigiera a los pobres indios tareas superiores a sus fuerzas, dando esto ocasión a crueldades y malos tratos por no cumplir lo que les era materialmente imposible».

45. Cf. MIGUEL DE HUARTE, *Recuerdos de mi vida misionera (1943-1976). Primera época: Vicariato Apostólico del Caquetá (1943-1952)*, Pamplona 1979, 66-68: «La Casa Arana».

Otro peligro fué de parte de los comerciantes, quienes se habían prometido que allá no penetraría ningún sacerdote que pudiera descubrir sus iniquidades [...] viéndose sorprendidos se juntaron en conciliábulo algunos, y en él resolvieron todos dar o pagar unas cuantas arrobas de caucho al dueño de la lancha que en estos días vino del Brasil para llevarnos hasta al Amazonas, y en aquellas desiertas montañas nos votaran y dejaran para que pereciéramos de hambre y de necesidad [...] para que no divulgáramos los enormes crímenes e injusticias que cometen contra aquellos pobres infieles.⁴⁶

Fins que no s'encetà l'explotació comercial del cautxú, els indis de l'Amazònia havien viscut a la selva en total llibertat, dedicats a la cacera, a la pesca i a la recol·lecció de fruita tropical que, tan generosament, els abastava l'arbreda de la selva sense necessitat de conrear-la. Tanmateix, amb l'ocupació de l'Amazònia colombo-peruana per part dels cautxers, la situació dels indígenes es capgirà radicalment,⁴⁷ ja que els indis acabaren convertits en els esclaus dels comerciants del cautxú. Aquesta presència dels cautxers a la selva dificultà enormement l'acció missionera en aquests territoris particularment agraciats en la producció de cautxú⁴⁸ en les diverses varietats de negre, groc i vermell.⁴⁹

4. LA DIFÍCIL INCULTURACIÓ DEL CRISTIANISME ENTRE ELS INDIS AMAZÒNICS

Ran de les excursions apostòliques i de les incursions missioneres efectuades en plena selva, no sempre, però, els missioners reeixien a contactar amb els

46. BASILIO DE PUPIALES, *Relación de mi excursión a los ríos Caquetá, Putumayo y territorio de infieles llamados Güitotos, hecha al M.R.P. Alfonso de Áger, Custodio Provincial*, Pasto 1901, f. 89.

47. Cf. FIDEL DE MONTCLAR, *Misiones Católicas en el Caquetá y Putumayo dirigidas por los RR.PP. Capuchinos*, Bogotá 1911, 9: «Antes que la explotación del caucho hubiese despertado la codicia de los comerciantes, los indios eran los únicos moradores de las selvas, y gozaban de una libertad ilimitada, cual la disfrutaban las fieras que recorren aquellos parajes; pero los caucheros interrumpieron el sueño de aquel mundo salvaje y cesó la monotonía de aquella naturaleza dormida [...]. Los particulares, poseídos de una fiebre extraordinaria de lucro, olvidaron todo sentimiento de humanidad y penetraron armados aquellas selvas, apoderándose a viva fuerza de los indios y obligándolos a trabajos durísimos, a los que no estan acostumbrados. La más ominosa esclavitud sentó sus reales en el mundo amazónico».

48. El P. Basili de Pupiales escriví, l'any 1901, dolgut, i alhora amb fina ironia: «Todos los comerciantes que viven con estos indios saben lo suficiente [de su lengua nativa] para traficar con ellos. Solo les hablan del ídolo caucho»; vegeu BASILIO DE PUPIALES, *Relación de mi excursión*, f. 44.

49. BHC, *Mirador Amazónico* 5 (1959) 28-29: «Principales variedades de gomas en nuestras regiones. Hevea Cutanea (Caucho amarillo). Hevea Guianensis (Caucho rojo). Hevea Brasiliensis (Caucho legítimo), que en el Perú llaman jebe y en Brasil siringa».

grups indígenes de l'Amazònia i, molt menys encara, en llur evangelització. Així mateix ho reconegué, en el 1900, el missioner Basili de Pupiales quan maldà per fer una aproximació als indis witoto, un grup indígena força recelós, ja que estaven escarmentats per mor dels cautxers que els explotaren i esclavitzaren:

Jamás pudimos administrar el sacramento del bautismo a todos los individuos de una tribu, porque varios se encontraban internados en la montaña viviendo en cabañas de donde era muy difícil sacarlos; otros se huían, especialmente las jóvenes y niñas y niños, ya escarmentados de los comerciantes [caucheros] que a viva fuerza y contra la voluntad de los padres y capitanes les han arrebatado a sus hijas e hijos.⁵⁰

Sorprenentment, el dia 13 maig de l'any 1969, els missioners caputxins catalans es trobaren amb un grup d'indígenes de la tribu yurí,⁵¹ que vivia a prop de l'establiment missional de La Pedrera, a l'Amazònia colombiana; un grup que encara no havia tingut cap contacte amb els blancs.⁵² Els frares van fer tota mena d'esforços per tal d'integrar-los a la civilització colombiana, tal com ho manifestà el superior regular de Letícia, Cristòfor Torralba, en un informe adreçat a la cúria general dels caputxins:

Actualmente se está preparando uno de los Misioneros con dos hermanas para penetrar hasta ellos en plan de evangelización. Es empresa algo arriesgada por la agresividad de los indígenas [...]. En la inmensidad de nuestras selvas aún se encuentra alguno que otro salvaje, pero siempre se ha tenido como medio mejor de reducirlos, la atracción que ejercen los demás indígenas que viven contentos al lado del misionero [...]. Los internados indígenas han ejercido siempre una fuerte atracción en el medio ambiente indígena y alrededor de ellos se han organizado los núcleos humanos. Confiemos también que estos pocos indígenas, aún no reducidos, pronto entren al Evangelio.⁵³

A propòsit d'aquests indígenes el caputxí Antoni Jover escriví: «su vida en paradisiaca desnudez, desconocimiento del metal, del perro y animales domésticos, correspondía a la era del Paleolítico superior, de hace 30.000

50. BASILIO DE PUPIALES, *Relación de mi excursión*, f. 85.

51. Cf. VENANCI D'ARENYS DE MAR, «Descobriment d'una tribu totalment primitiva a la Missió dels Caputxins catalans de Letícia», *El Apostolado Franciscano* 60 (1969) 158-164.

52. Cf. RAMON VIDAL I PINELL, «Identificación de la tribu de los yuríes en el Amazonas de Colombia», *Amazonia Colombiana Americanista* 35-50 (1963-1979) 95-109.

53. Vegeu la *Relación anual de la Misión del Amazonas. Prefectura Apostòlica de Letícia*, (Letícia, 20 juliol 1970) s. f.

años»⁵⁴ i, per això, un periodista francès, Yves-Guy Bergès, avalat amb bones recomanacions diplomàtiques, pressionà el govern colombià per tal d'aconseguir el retorn d'aquests indis al seu medi habitual, car li era de gran interès la publicació d'un reportatge periodístic⁵⁵ sobre la vida d'aquest grup de la tribu yurí. El periodista accentuava, amb tons sensacionalistes, que mentre l'home arribava a la Lluna, a l'Amazònia hi havia grups humans que encara vivien a la prehistòria com, per exemple, l'esmentat grup d'indígenes de la tribu yurí o, també, un grup d'indis andaquí que havia descobert l'any anterior Isidor de Montclar en el departament del Cauca.⁵⁶

Gràcies als escrits dels missioners sabem que, a inicis del segle vintè hi havia, encara, algunes tribus amazòniques molt primitives i agressives com, per exemple, els indis tetete, que intentaren occir el missioner Just de Sant Martí Vell.⁵⁷ Aquests indis havien aconseguit evitar ser esclavitzats pels cauters fugint a l'interior de selves totalment desconegudes, tal com ho descriu l'any 1915 el missioner Anselm d'Olot.⁵⁸ Posteriorment, en unes expedicions

54. Antoni JOVER, *Cien años de evangelización en la Amazonia Leticiana*, Leticia 1998, 40.

55. Cf. Yves-Guy BERGÈS, *La Lune est en Amazonie. Pendant que les astronautes marchent sur la Lune des homes inconnus vivent comme il y a 30.000 anys*. París: Éds. Albin Michel 1970.

56. Vegeu *El País* (Cali, 5 juny 1968) 3-4: «Localizada una tribu indígena salvaje en el Cauca. Se trata de residuos de los 'andaquies' que todavía usan flechas envenenadas».

57. Vegeu FIDEL DE MONTCLAR, «Prefectura Apostólica del Caquetá», *Revista de la Exposición Misionarial Española* 5 (febrer 1929) 220-221: «Más seria fué la aventura del P. Justo de San Martívell, pues culminó en sangrienta tragedia. Extractamos de su relación de visita a la tribu de los Tetetes [...]. Al ver el aspecto aterrador de aquella gente me di cuenta de que nos hallábamos en peligro de ser victimados [...] en un momento nos rodearon a todos queriéndonos despojar de los vestidos y cuánto llevábamos. Cada uno se defendía del avispero que se nos había echado encima. Yo con disimulo intenté salirme de aquel campo de Agramante; pero me cortaron la retirada cercándome de lanzas. Acudí a la Divina Pastora, Patrona de nuestra Misión, pidiendo intercediera por nosotros y nos sacara de aquel lance terrible [...] llegó a mis oídos una gritería infernal acompañada de ayes lastimeros: estaban sacrificando a Toribio Hernández. Oyóse al mismo tiempo un tiro: Juan Paz, el otro blanco compañero mío, al sentirse también herido mortalmente de una lanzada por la espalda, disparó su carabina contra la turba. La detonación los asustó cuando seguramente íbamos todos a ser asesinados. Aproveché los momentos de pánico para escapar con mis restantes compañeros que habían estado defendiéndose de la multitud que los atacaba». A tall de complement, vegeu, també, la relació completa que escriví el P. Just de Sant Martí Vell, editada per Benigne de Canet de Mar en, *Las Misiones Católicas en Colombia. (Informes años 1919, 1920, 1921)*, Bogotá 1921, 46-49: «En busca de la tribu de los tetetes [...]. Presentí que aquello tendría fatal desenlace. Procuré salir de en medio de la turbamulta retirándome con disimulo hacia un lado del monte. Al notar lo algunos de ellos me cortaron el paso, clavando en el suelo las astas de sus lanzas, cuyas alifadas puntas se dirigían hacia mi pecho. En estos angustiosos momentos pedí con fervor el auxilio de Nuestro Señor y de la Divina Pastora [...]. Por fin, pudimos emprender una desesperada carrera hacia el lugar donde habíamos dejado las canoas».

58. Cf. ANSELM D' OLOT, «Relación de un notable viaje al Putumayo», *El Apostolado Franciscano* 10 (1915) 124-125: «Es una realidad la existencia de la tribu de los tetetes [...] unos blancos

efectuades els anys 1926-1927, els missioners Gaspar de Pinell i Bartomeu d'Igualada intentaren localitzar els indis tetete,⁵⁹ ja que el prefecte apostòlic, Fidel de Montclar, els havia demanat «de entablar alguna relació amistosa con los bravos tetetes, indios que si bien pertenecen al Ecuador desde 1916, con motivo del arreglo de límites entre aquella República y la de Colombia, no obstante debíamos atenderlos por encargo del Ilustrísimo Señor Obispo de Ibarra».⁶⁰

Dins dels territoris de la prefectura del Caquetà hi vivia una gran diversitat de tribus, sovint enfrontades entre elles, i àdhuc algunes mantenien l'antropofàgia o canibalisme,⁶¹ aquest aspecte que fou descrit amb tota mena de detalls per Gaspar de Pinell.⁶² D'altra banda, els huitoto o witoto usaven, a més, fletxes emmetzinades amb *curare*,⁶³ segons la testimoniança dels mis-

---

intentaron hacerlos esclavos, persiguiéndolos a balazos e hiriendo a algunos, lo que dió por resultado que se alejaron en lo más espeso de la selva y cambiando frecuentemente de morada. Nuestro Padre Antonio de Calamocha, que visitó estos lugares a raíz de aquellos sucesos, hizo varias diligencias para que se castigaran aquellos atentados».

59. Vegeu el text complet del *Informe al Reverendísimo Padre Prefecto Apostólico del Caquetá, acerca de la excursión apostólica a los ríos Putumayo, San Miguel, Cuyabeno, Caquetá, Caguán y algunos de sus afluentes, en busca de nuevas tribus salvajes y especialmente de la feroz y temible de los tetetes, por los Reverendos Padres Gaspar de Pinell y Bartolomé de Igualada, desde el 15 de diciembre de 1926 hasta el 31 de mayo de 1927*; publicat en, *Excursión Apostólica por los ríos Putumayo, San Miguel de Sucumbios, Cuyabeno, Caquetá y Caguán. Abundancia de datos históricos, etnográficos, geográficos, botánicos y filológicos de las regiones visitadas*, Bogotá 1925, 4-301.
60. GASPAR DE PINELL, *Excursión apostólica por los ríos Putumayo, San Miguel de Sucumbios, Cuyabeno, Caquetá y Caguán*, Bogotá 1928, 30.
61. Cf. FIDEL DE MONTCLAR, *Misiones Católicas en el Caquetá y Putumayo dirigidas por los RR.PP. Capuchinos*, Bogotá 1911, 9: «Los indios estaban divididos en multitud de tribus muy pequeñas, que se destruían mutuamente en continuas guerras. Muchas de esas tribus eran de antropófagos, y sus individuos vivían completamente desnudos. La pesca y la cacería casi eran sus únicas ocupaciones».
62. Cf. GASPAR DE PINELL, *Un viaje por el Putumayo y el Amazonas. Ensayo de navegación*, Bogotá 1924, 41: «Los indios que todavía viven sin sujeción a nadie son antropófagos, como lo eran hasta hace poco los que están sometidos. Más todavía: se puede afirmar que los ancianos de las tribus ya conquistadas son aún antropófagos [...]. Para comerse a los que aprisionaban, preparaban estos salvajes una gran fiesta con sus bailes respectivos. Durante dos o tres días invitaban a los de toda la tribu y demás tribus amigas con continuos toques de *maguaré*. Cuando llegaba el momento de empezar la fiesta, ataban el prisionero a un palo clavado en la mitad de la casa donde se celebraba la macabra ceremonia. Organizaban un gran círculo de danzantes alrededor de la víctima y lo iban despedazando por partes a medida que el baile avanzaba, obedeciendo a ciertas señales del que lo dirigía: primero le cortaban un brazo; después el otro, luego las piernas una por una y finalmente lo remataban con un golpe en la nuca».
63. Cf. FIDEL DE MONTCLAR, *Misiones Católicas en el Caquetá y Putumayo dirigidas por los RR.PP. Capuchinos*, Bogotá 1911, 11: «Los huitotos son antropófagos [...]. El arma favorita es el *moruco* o manojos de varitas de chonta muy finas y cuya aguzada punta va provista de *curare*,

sioners caputxins Basili de Pupiales i Conrad de Solsona, que feren esment del canibalisme witoto en descriure llurs tambors de guerra: «El *maguaré*⁶⁴ o tambor de guerra⁶⁵ lo tocan así mismo en las ceremonias que ejecutan al comerse algún indio o india, o a los prisioneros que toman en los combates a los cuales, con lúgubres repiques, los depositan en la segura cárcel de sus abdómenes, de donde no han peligro que se escapen».⁶⁶

-
- veneno semejante al de víbora»; GASPARD DE PINELL, *Excursión Apostólica por los ríos Putumayo, San Miguel de Sucumbios, Cuyabeno, Caquetá y Caguán*, Bogotá 1928, 121: «El veneno que usan los indios en sus flechas es activísimo para matar, sobre todo si llega a mezclarse con la sangre de la víctima».
64. A propòsit d'aquest tambor, la seva funció ritual i militar, i manera de construir-lo vegeu JACINT M. DE QUITO, *Relación de viaje en los ríos Putumayo, Caraparaná y Caquetá y entre las tribus Güitotas*, Bogotá 1908, 57-61: «El famoso tambor maguaré»; GASPARD DE PINELL, *Excursión Apostólica por los ríos Putumayo, San Miguel de Sucumbios, Cuyabeno, Caquetá y Caguán*, Bogotá 1928, 100: «Creo oportuno decir algo sobre las costumbres de los huitotos. Lo primero que llama la atención al llegar a una tribu de esos indios es el *maguaré* o *Juaray*, que llaman otros. Ignoro si esta última palabra es algún tipo de dialecto huitoto o forma parte de algunas de las seis lenguas propias de las regiones del Caraparaná e Igaraparaná».
65. Els caputxins Basili de Pupiales i Conrad de Solsona, a semblança del jesuïta Josep Gumilla, esguardaren amb sorpresa el tambor gegant dels indis witoto durant l'excursió missionera efectuada l'any 1900, vegeu BASILIO DE PUPIALES, *Relación de mi excursión...* f. 53: «El más grande, el más importante y el más útil y necesario de los instrumentos para los güitotos es el que ellos denominan con el nombre de *maguaré* [...] hace las veces de corneta en sus combates, de telégrafo por el cual se comunican de tribu en tribu cualesquiera noticias [...]. El sonido del *maguaré* se deja oír a la distancia de seis leguas». A tall de complement, vegeu també la *Guía de la Exposición de misiones católicas colombianas*, Bogotá 1924, 35: «Maguaré. Es el inalámbrico, la campana y corneta órdenes de los indios Huitotos. Consiste en un cilindro de madera (corazón de un árbol durísimo) de unos dos metros de longitud y cincuenta centímetros de diámetro, de forma ovalada, aguzadas las extremidades hasta terminar en punta. En la superficie tiene dos orificios redondos de unos diez centímetros de diámetro, a un metro el uno del otro, y unidos por una hendidura de tres centímetros de ancho y en sentido longitudinal del palo; por estas hendiduras vacían el tronco a fuego lento hasta dejarlo hueco. Este difícil trabajo lo acompañan de ayunos, vigiliyas y especiales ritos. Sólo pueden trabajar en él los Capitanes y principales del pueblo, y desde el momento de comenzar la obra no pueden dejarla hasta tenerla terminada». Òbviament, vegeu, JOSÉ GUMILLA, *Historia natural, civil y geográfica de las naciones situadas en las riveras del río Orinoco*, Vol. II, Barcelona 1791, 101-113. A voltes s'ha escrit (equivocadament?) *manguaré* en comptes de *maguaré*, per exemple, vegeu, BLAS SIERRA DE LA CALLE, *Indios Amazónicos. La vida en la selva tropical*, Valladolid 1992, 106: «Tambores *Manguaré* [sic] de los Witoto». Sobre el tambor amazònic dels witoto, vegeu MARCEL·LI DE CASTELLVÍ, «La telegrafia sense fils entre els indis aborígens de Colòmbia. El *maguaré*», *Catalunya Franciscana* 11 (1933) 250-251, on indica que, també, es coneix amb el nom de *juaray* entre els indis Bora i Andoke del Putumayo.
66. BASILIO DE PUPIALES, *Relación de mi excursión*, f. 54. Semblantment, l'any 1925, el P. Estanislaw de Les Corts aportà una significativa testimoniança a propòsit d'algunes tribus witoto que, encara, practicaven canibalisme, vegeu a l'APCC, *En busca de tribus salvajes*, Sibundoy 1925, ff. 138-139: «Antropófagos».

Els dos missioners caputxins ara esmentats aportaren dades molt interessants sobre la forma de vida dels indis witoto, amb acurades descripcions geogràfiques i ètniques,⁶⁷ lingüístiques,⁶⁸ i etnogràfiques sobre religió,⁶⁹ creences i costums,⁷⁰ balls⁷¹ i rituals de les exèquies;⁷² unes dades aplegades a principis del segle vintè, quan aquests indis començaven a ser esclavitzats i dispersats, com hem dit més amunt, pels cautxers de la Casa Arana. Amb tot, Basili de Pupiales i Conrad de Solsona, segons els criteris pastorals més arcaics de la missiologia vuitcentista, no cercaven pas altra cosa que administrar el nombre més gran possible de sagraments sense preocupar-se massa de la consolidació de la fe cristiana i de la promoció cultural dels indígenes que evangelitzaven.

67. El caputxí Basili de Pupiales escrivia, l'any 1901, que: «El país o región de los güitotos se extiende desde el río Caquetá hasta el Putumayo, desde la bocana del Caguán línea recta al Putumayo hasta el Amazonas que forma los límites colombianos y Brasileños [...] el país de estos infieles [es] de una variedad innumerable de árboles gigantescos y seculares, de levantadas colinas, de bajas hondonadas, de bellas y encantadoras valles, de hermosísimas florestas, de largas y extensas antepianicias, y toda esta superficie la ha regado [el Creador] con ingente multitud de ríos, riachuelos, quebradas [...]. Por regla general los güitotos son de aire, rostro y aspecto alegres y risueños. Son muy inclinados a desfigurar sus rostros con colores postizos, se pintan de negro, amarillo y colorado. No sólo se pintan el rostro, sino que hasta los brazos, piernas y espaldas llenan de pinturas [...]. Desfiguran asimismo su rostro por los orificios que abren en ellos. Horadan las dos fosas nasales»; APCC, *Relación de mi excursión*, f. 29 i f. 41.
68. APCC, *Ibíd.*, f. 44: «La lengua de los güitotos es muy sonora, clara, elegante, de sílabas cortas, casi todas agudas y de clara pronunciación [...] hablan este idioma todos los pueblos intermedios entre el Caraparaná y el Singaraparaná, ríos tributarios del Putumayo; varias tribus del otro lado de este mismo río, por la parte del Caquetá los pueblos situados cerca de La Chorrera son del mismo idioma».
69. APCC, *Ibíd.*, f. 50: «Creen también en el infierno, en donde dicen que está el demonio y adonde van a parar, según su juicio, los malos. Tienen idea del diluvio universal, del origen de nuestra descendencia, y así no se cansan de afirmar que todos descendemos del mismo padre y de la misma madre, y que por lo tanto somos hermanos [...] creen que Dios es un espíritu invisible que no tiene cuerpo».
70. APCC, *Ibíd.*, f. 49: «A las fiebres y pulmonía aplicaron el bárbaro remedio que acostumbraban, que es estirar, ajustar y comprimir con violencia los miembros y cuerpo del pobre paciente, que de semejante extorsión por fuerza tienen que romper las arterias y triturarse los huesos. A esta inhumana acción añaden la de soplar, chupar, frotar con una ramita el cuerpo del enfermo y cantar en voz más baja que alta junto al lecho. Esto lo vi con mis propios ojos».
71. APCC, *Ibíd.*, f. 55: «Son muy propensos para bailar y danzar y cantar [...]. La danza güitota es sumamente sencilla y graciosa y por eso es muy agradable a la vista y al oído».
72. APCC, *Ibíd.*, f. 81: «Es costumbre entre estos indios enterrar los cadáveres dentro de las casas en los mismos lugares de los difuntos y con sus ajuares como son: hamaca, algún machete o hacha y alguna otra friolera que usaban, todo va al fondo del sepulcro a acompañar sus dueños; mas cometen una barbaridad inaudita, cual es, que cuando muere alguna mujer dejando a niños pequeños, a estos pobres inocentes los matan y arrojan a la misma hoyo a hacer compañía al cuerpo de la madre».

El missioner Jacint Maria de Quito redactà unes suggeridores descripcions sobre la vida quotidiana dels indis, àdhuc dels rituals mortuoris que els indígenes havien practicat fins poc abans de ser instruïts en la fe cristiana:

Una vez convencidos de que ha muerto, antes sacaban el cadáver de la casa y lo llevaban a la quebrada más inmediata para lavarlo, operación que practicaba con mucho respeto y devoción, y envuelto en una sábana lo entraban nuevamente a la casa [...]. En el fondo de la sepultura ponían una estera nueva para colocar el cadáver y a su derecha una vela encendida para que se alumbrara en la noche tenebrosa de la otra vida [...] levantaban un pequeño rancho sobre la sepultura y allí ponían una olla de chicha para que tomara el difunto en su larga peregrinación. Hoy ya no hay tal costumbre.⁷³

De fet, fins poc abans de les disposicions donades pel Concili Vaticà II, la metodologia missional⁷⁴ no recercava altra cosa que «la salvación de las almas en línea sacramentalista, paternalista y de *tabula rasa* a su cultura»,⁷⁵ segons la testimoniança aportada per un dels missioners més experimentats en la inculcació de la fe, el caputxí Leandre de Barcelona (Antoni Jover), expert en l'adaptació del missatge evangèlic en la cultura i tradicions amazòniques, convençut de la conveniència de «tener en cuenta las “semillas del Verbo” como punto de partida,⁷⁶ afirmándose que tan solo así el mundo indígena dejará de ver al cristianismo como una religión extranjera, ajena a su pensamiento y mundo».⁷⁷ Aquesta nova metodologia missional, força més segura i fructuosa, ja fou emprada per alguns dels missioners més veterans, com ara Plàcid de Calella, futur vicari apostòlic, que se serví de l'adaptació dels mites indígenes per tal d'explicar la progressiva història de la salvació, tament un pre-antic testament.⁷⁸ Aquesta novadora metodologia missional

73. JACINT M. DE QUITO, *Miscelánea de mis treinta y cinco años de misionero del Caquetá y Putumayo*, Bogotá 1938, 52.

74. Sobre aquesta qüestió, vegeu PÍO M. DE MONDREGANES, «La enseñanza científica de la Misionología en la carrera eclesiástica», dins *Semana de Misionología de Barcelona*. Vol. II, Barcelona 1930, 7-21.

75. ANTONI JOVER, *Cien años de evangelización en la Amazonia Leticiana*, Leticia 1998, 32.

76. Ja abans de les disposicions del Concili Vaticà II per a la evangelització *ad gentes*, el P. Plàcid de Calella, en el llunyà 1936 havia escrit que calia «aprovechar todas las ideas verdaderas de los indios, o sus prácticas, dándoles el sentido cristiano que deben tener», vegeu a l'APCC, *Catequización de infieles. Breve ensayo*, Sibundoy 1936, f. 7.

77. ANTONI JOVER, *Cien años de evangelización en la Amazonia Leticiana*, Leticia 1998, 32-33.

78. El missioner caputxí Plàcid de Calella recopilà una suggerent explicació del diluvi universal (força harmonitzable amb el relat bíblic) continguda en la mitologia dels witoto, vegeu a la BHC, *Amazonia Colombiana Americanista* 4-8 (1941-1944) 40-41: «Porque la gente era muy mala. Dios castigó con mucha lluvia. El río creció mucho y se ahogó toda la gente. Solamente

fou prosseguida per altres missioners⁷⁹ puix que, des d'antic, els caputxins havien maldat per tal de conservar i perfeccionar aquelles coses bones de la tradició indígena,⁸⁰ tot i que, també, introduïren alguns costums europeus i àdhuc adaptaren cants catalans,⁸¹ totalment aliens a la cultura americana⁸² i amazònica.

Tanmateix, aquesta temptativa d'inculturar la fe cristiana no reeixí del tot, car els grups indígenes eren massa reduïts en nombre i, per aquest motiu, calia integrar-los a la civilització colombiana per tal d'evitar llur desaparició. Així ho reconegué Marcel·lià E. Canyes, prefecte apostòlic de la missió de Letícia, en una carta pastoral datada l'any 1983:

En efecte, des de l'actuació missionera es maldà per tal de respectar els cants i balls populars indígenes,⁸³ que foren descrits i estudiats de manera acurada pels missioners.⁸⁴ També s'intentaren cristianitzar aspectes de les

---

se salvaron los jovencitos que todavía no tenían mujer: Se salvaron en una loma alta. Con ellos se pobló nuevamente el mundo».

79. A tall d'exemple, vegeu Antonio Carlos HUALDE, «Historia de salvación del pueblo witoto», *Amazonia Colombiana Americanista* núms. 35-50 (1963-1979) 21-28; Jaume PUJOL, *Historia. Cuentos. Mitos. Leyendas*, Nazaret-Amazonas, 1989.
80. BHC, *Venezuela Misionera* 13 (1951) 34: «Debemos conservar y perfeccionar todo lo bueno que tengan los aborígenes y hacer llegar hasta ellos lo que les falta de nuestra civilización a fin de que sean incorporados cuanto antes a la vida nacional. Esto fué lo que hicieron los antiguos misioneros: conservaron todo lo que tenía algún valor cultural, histórico, folklórico, como lengua, tradiciones y costumbres, y rechazaron y combatieron lo inútil, perjudicial e inmoral. Y esto mismo hacen hoy los misioneros contemporáneos»; Jaume PUJOL, *Historia. Cuentos. Mitos. Leyendas*, Nazaret-Amazonas 1989, 36: «Relatos de los pueblos indígenas que forman parte integral de su vivir de cada día y han llegado hasta nosotros».
81. El missioner Francesc d'Igualada, per exemple, maldà per tal d'adaptar al Caquetà cants religiosos propis de casa nostra, vegeu a la BHC, *Catalunya Franciscana* 10 (1932) 40: «Per ara farem servir *Glòria a Déu* de Romeu, i *Anem a Betlem*, de Rial. El primer el cantaran, ajudant Déu, les nenes i el segon els nois».
82. En els anys de la restauració hispana de la vida caputxina, el P. Melcior de Tivissa, mentre sojornava encara a Amèrica, en una crònica datada a Ibarra el 27 d'agost de 1887, a propòsit d'una missió popular predicada a Barbacoas, manifestava que: «La docilidad de la gente es mucha. Casi todos son negros. Con mucha facilidad aprenden el canto de las letrillas de las misiones, y hay entre ellos que cantan con primor»; *Analecta OFM Cap* (1885) 55-57: «Relationes Missionum Commissariatus in Republica Aequatoris».
83. Els missioners caputxins estudiaren i editaren cançons pròpies dels indígenes de l'Amazònia, a guisa d'exemple vegeu FRANCESC D'IGUALADA, «Musicología indígena de la Amazonia Colombiana», *Amazonia Colombiana Americanista* 35-50 (1963-1979) 37-59.
84. BHC, *El Apostolado Franciscano* 26 (agost 1934) 9-10: «Entre los indios *tikunas*, habitantes infieles del trapezio amazónico, llama la atención la variedad y rareza de los instrumentos y disfraces para sus diversiones, máscaras enormes de carapacha (hechos con la corteza fibrosa de un árbol) con los respectivos relieves de pegote, o caucho [...]. Tal vestuario es obligatorio en sus bailes de máscaras que celebran en las fiestas. En éstas, los muchachos *tikunas* hallan su mayor diversión, como por otra parte todos los de sus tribus, en presentarse disfrazados de tigres, dantas (o tapires), osos, perros, caimanes, paujiles (patos monteses de una especie

cerimònies del tradicional culte indígena als difunts;⁸⁵ fins i tot es tolerà, durant els balls, de beure amb moderació la popular *chicha*⁸⁶ i, àdhuc, s'admeté el costum, força habitual entre els indígenes, de *mambear*, és a dir, mas-tegar fulles de coca quan s'havien de realitzar tasques llargues i feixugues.⁸⁷

Mentre la majoria de missioners caputxins s'esforçava per tal de civilitzar o europeïtzar tant els indígenes d'Amèrica com els de la Micronèsia,⁸⁸ altres com ara Xavier de Barcelona,⁸⁹ que encarnà el model tradicional del missioner caputxí,⁹⁰ maldaren per inserir-se a fons en la vida i costums dels indis, cristianitzar-los des de la seva pròpia cultura i, alhora, ajudar-los en llurs necessitats materials i espirituals.⁹¹

---

de América), etc., produciendo cuando están en alto estado de embriaguez los berridos más siniestros y estridentes, para ver de imitar a cada uno de aquellos animales».

85. Vegeu la *Crónica del Internado de Puerto Nariño*, f. 12: «Fiesta de Todos los Santos [I-XI-1960]. La costumbre de los indígenas es poner muchas velas en las sepulturas y masato, sandía y otros comestibles. A las 4 de la tarde ya han desalojado totalmente el cementerio y están todos reuniéndose a la gran masateada donde han de botar el duelo».
86. El P. Gregori de Beire ens abastà aquesta impressió sobre el ball dels indis guatuso de Costa Rica a les pàgines de *El Heraldito Seráfico* 28 (1941) 125: «Probé la chicha con el aplauso de los inditos, y les hice bailar sus sosísimos bailes al son del tambor y una recitación precipitada de no sé que historia de sus antepasados. Cogidos del brazo dos parejas alineadas, caminan diez pasos adelante y otros diez atrás; repiten estos pasos al compás del tambor quince o veinte veces y rompen en un alarido y aplausos. Este es el baile, que de puro soso hace la mar de gracia. Entre baile y baile sorben grandes tragos de chicha, hasta caer vencidos de mareo al suelo».
87. Cf. BASILI DE PUPIALES, *Relación de mi excursión...* f. 65: «Cuando lamen el tabaco no se descuidan de acompañarlo con un grande bocado de polvo de coca [...]. Como viático para sus viajes llevan grandes talegas de coca, lo mismo para los trabajos que hacen en casa y cuando marchan al monte a la extracción del caucho, porque afirman que les mitiga el hambre, les da fuerza para los trabajos y por eso todo el día lo pasan rumiando coca».
88. Per exemple, el juny de 1892, Antoni de València escrivia: «Visto el modo de ser de estas gentes, se podrá comprender la lucha continua que tenemos que sostener con ellos para ir poco a poco apartándolos de sus inveteradas costumbres, las cuales pugnan todas con una mediana civilización y, sobre todo, con la religión católica», *El Mensajero Seráfico* 11 (1894) 49: «Memoria de las Islas Palaos».
89. Fou qualificat, molt encertadament de paradigma de missioner pel veterà missioner Antoni JOVER, *Amazonas: memoria y profecía*, Bogotá 2002, 9: «Paradigma de misionero formando parte del cuadro idealista de una visión romántica de la vida misionera. Austero y pobre, inquieto y enérgico, consagró su vida a la evangelización de los Witotos de las estaciones misionales de La Chorrera, San Rafael, por él fundada, y de la región de La Araracuara».
90. L'antic missioner del Caquetà, P. Isidor de Montclar, en les seves memòries missionals qualificà, amb admiració al pare Xavier de «verdadero modelo de vida misionera»; vegeu Isidor BERNAUS, *Labor misional capuchina en el sureste colombiano*, Santa Rosa del Cauca 2000, 131-132: «Apuntes sobre el P. Javier».
91. Vegeu Josep RICART TORRENS, *Se hizo indio... Perfiles apostólicos y biográficos del P. Javier Borrrell Roca, capuchino misionero*, Barcelona 1972, 6-7: «Su sacerdocio le hizo hábil para enseñar oficios, civilizar, sanar cuerpos y almas, ser padre de los presos y fundador de nuevas vanguardias misioneras».

Als futurs missioners caputxins se'ls ensenyava, durant l'etapa formativa, que calia estimar amb fets, i de manera ben palesa, els indígenes.⁹² Tanmateix, cal reconèixer que no sempre els missioners i missioneres s'esforçaren adientment per tal d'ensenyar coses útils als indígenes. Els mètodes missionals estaven excessivament centrats en l'abolició dels cultes i costums pagans,⁹³ principalment erradicar el concubinat, que era una cosa ben distinta dels matrimonis naturals celebrats segons les tradicions indígenes⁹⁴ i, sobretot, eliminar l'alcoholisme⁹⁵ que era un vici molt arrelat entre els indis⁹⁶ i maldar per posar fi a les supersticions.⁹⁷ Des d'una visió força crítica no pas mancada de raó, alguns antropòlegs posaren de manifest alguns desencerts de l'evange-

92. Cf. Pío M. DE MONDREGANES, *El libro del misionero. Su actuación apostólica*, Madrid 1957, 16-17: «Amar a los indígenas».
93. A tall d'exemple, vegeu, PLACID DE CALELLA, *Catequización de infieles. Breve ensayo*, Sibundoy 1936, f. 5: «Estúdiase sobre todo el asunto de curaquismo (de curaca) o brujismo (de brujo), que parece que se encuentra en casi todas las tribus de América. Se cree que en algunas tribus el curaquismo incluye pacto diabólico e influencias directas de los malos espíritus. En muchos casos será el curaquismo con su magia, maleficios y supersticiones, el muro principal de resistencia contra la acción del misionero. Las averiguaciones deben hacerse con mucha prudencia y tino».
94. Cf. GASPAR DE PINELL, *Excursión Apostólica por los ríos Putumayo, San Miguel de Sucumbios, Cuyabeno, Caquetá y Caguán*, Bogotá 1928, 93: «La parte más trabajosa del ministerio fue la preparación de los matrimonios. Las dificultades en averiguar impedimentos, sobre todo provenientes de abandono del cónyuge en la infidelidad, fueron en extremo grandes. Siendo válido e indisoluble el matrimonio natural entre infieles, celebrado según costumbres legítimas y elevado este matrimonio a la dignidad de sacramento con sólo la administración del bautismo a los contrayentes, era natural que antes de bautizarlos nos viéramos precisados a averiguar muchas cosas a fin de no complicar la situación espiritual de los nuevos cristianos».
95. Els missioners caputxins de totes les èpoques comparteixen la mateixa preocupació envers l'alcoholisme dels indígenes i el concubinat. Per exemple, en una missió parroquial predicada l'any 1887 a Guachucal, a la serralada andina, el P. Melcior de Tivissa manifestava que: «El pueblo está abandonado al poder del demonio, con mucho pecado público, singularmente la embriaguez y el concubinato», *El Mensajero Seráfico* 6 (1888) 271-278: «Misiones de los PP. Capuchinos Españoles en el Norte del Ecuador y Sud de Colombia».
96. «Uno de los vicios más arraigados en los macaguajes es el de la borrachera que ordinariamente es producida por chicha fuerte de chontaduro [...] ¡Masqué mucho sabroso aguardiente! Insistí en que no debía preferir el gusto del cuerpo a la salvación del alma; se llamó como quien queda convencido, pero creo que su convicción no resistiría la prueba ante una botella de aguardiente»; testimoniança recollida per GASPAR DE PINELL, *Excursión Apostólica por los ríos Putumayo, San Miguel de Sucumbios, Cuyabeno, Caquetá y Caguán*, Bogotá 1928, 282.
97. Per exemple, el P. Valentí de Barcelona en un article de temàtica missionera manifestava, clarament, que: «Els indis tenen les seves supersticions que cal desarrelar i algunes amb urgència. Entre els coreguajes de qui parlo, no manca el seu bruixot, tal com dic [...] s'ubriagava amb Yajé, i en aquest estat, diu que veia les coses més meravelloses [...]. Al enterar-me de tot això crido al bruixot i l'exhorto a que no continués exercint aquella professió, contrària a un cristià, doncs no podia ésser bona la ciència que adquiria ubrigant-se amb Yajé», en *Catalunya Franciscana* 2 (1924) 38-39.

lització catòlica com, per exemple, el fet d'ensenyar —inútilment— cançons germàniques als indis de la vall de Sibundoy, tal com ho assenyalà el Dr. Friede:

Mi primer encuentro con los capuchinos fué en 1928 cuando recientemente desembarcado de Alemania, visité Sibundoy, interesado desde mis años estudiantiles por la vida y cultura de los pueblos llamados 'primitivos'. Fuí recibido por las madres franciscanas —de nacionalidad alemana— con un coro de niños indígenas que entonaron el himno nacional alemán: *Deutschland, Deutschland über alles...* Ya por entonces, a pesar de la emoción y sorpresa que sentí al oír sonidos familiares en la alta cordillera andina, no pude evitar cierto malestar al pensar en el esfuerzo inútil que demandaba a los niños indígenas el aprender una canción que nada les decía, siendo, al contrario, el resultado de largas horas de aprendizaje mal gastadas. Hubiera preferido oír de su boca una canción indígena.⁹⁸

En canvi, altres estudiosos, com ara el biòleg Jacques Lefevre, situat en una perspectiva clarament europeïsta, volgué elogiar la tasca civilitzadora dels caputxins catalans: «En San Miguel, los indios educados por los Reverendos Padres Capuchinos, y que obedecen a un Corregidor colombiano, hablan todos castellano. Están bien vestidos y me hicieron magnífica impresión. En Mocoa me hospedé en el Convento de Padres Capuchinos, que son los que han transformado este suelo salvaje en tierra civilizada».⁹⁹ D'altra banda, no podem pas oblidar que els missioners caputxins exerciren un proteccionisme de to paternal envers els indígenes i, a tall d'anècdota, esmentar que hi havia una doble tarifa dels drets d'estola, que era molt més barata per als indígenes que no pas per els colons blancs!¹⁰⁰

En el procés d'implantació de l'Església catòlica a l'Amazònia, un dels reptes pastorals que més preocupà els missioners caputxins fou l'augment de la presència de sectes protestants a l'Amazònia. Aquesta situació causà força desorientació entre els indígenes car dificultava enormement la consolidació

98. Juan FRIEDE, *La explotación indígena en Colombia bajo el gobierno de las Misiones*, Bogotá 1973, 34-35. El Dr. Friede visità l'any 1944 l'arxiu i museu del CILEAC, a Sibundoy, i establí alguns contactes culturals amb Marcel·lí de Castellví. El professor Friede, però, en els seus escrits es mostrà excessivament crític envers els mètodes d'evangelització i civilització dels missioners catòlics.

99. Citat en *Catalunya Franciscana* 1 (1923) 84-86: «Com són jutjades les nostres missions a l'exterior [...]. Mr. Jacques Lefevre, enviat pel Ministeri d'Instrucció Pública de França per estudiar i recollir exemplars d'història natural, després d'haver visitat».

100. Per exemple, vegeu a l'APCC, *Libro del Superior Regular de la Cuasiparroquia de Santiago*, (Santiago del Putumayo, juny 1932) f. 4: «Por dos entierros estipendio de blancos 1,50 [pesos]. Por un entierro estipendio de indios 0,15 [pesos]»; *Ibíd.*, (juny 1939) f. 47: «Por 1 matrimonio de 3ª, con rebaja 1,25 [Pesos]».

del catolicisme en les demarcacions missionals. A finals de l'any 1940, el caputxí Francesc d'Igualada escriví:

El protestantismo es una verdadera infección. En él hay solamente corrupción e inmoralidad, aunque ellos digan lo contrario. En él hay solamente comodismo. No encontraréis nunca entre los protestantes ni abnegación, ni verdadera caridad. Por lo menos en el protestantismo criollo, que no es más que una sucursal del protestantismo yanqui.¹⁰¹

Un any després, en ocasió de la quaresma de 1941, el vicari apostòlic Gaspar Monconill dedicà la seva onzena carta pastoral a la necessitat i unitat de la fe sobrenatural davant el problema del protestantisme a l'Amazònia colombiana,¹⁰² que era una dificultat afegida a la manca de vies de comunicació que tractem en el següent apartat.

5. L'OBERTURA DE VIES DE COMUNICACIÓ EN PLENA SELVA

La primera, i més prioritària, de les tasques que ja des de l'inici de la de l'acció missionera de la prefectura apostòlica del Caquetà, es proposaren els missioners fou la colonització dels territoris del Caquetà a través de l'obertura d'una ruta en plena selva, entre les poblacions de Pasto, Sibundoy i Mocoa. Aquesta ruta havia estat projectada l'any 1903 pel govern colombià sota la coordinació del general Rafael Reyes, tanmateix, aquest projecte vial no reeixí i fou abandonat, però amb l'estructuració de la prefectura apostòlica de Letícia, el framenor caputxí Fidel de Montclar triomfà allí on havia fracassat el Govern colombià. El prefecte apostòlic encomanà la direcció de les obres de tan agosarat projecte al seu col·laborador més directe, Estanislau de les Corts, qui hi dedicà tota mena d'esforços a maldar de fer possible tan agosarat projecte, que en dibuixà el traçat i contractà els operaris, que posà sota la direcció del missioner Andreu de Cardona.

Fou, doncs, entre els anys 1909 i 1912 que s'obrí, en plena selva, una via de l'amplada de tres o quatre metres d'ample al llarg dels cent vint quilòmetres

101. BHC, *Boletín Católico* 34 (desembre 1940) 7-8. A partir d'aquest any s'encetà una secció fixa a l'esmentat butlletí titulada «Campaña antiprotestante», a càrrec del P. Francesc d'Igualada, que acabà l'any 1944; *Ibid.*, 74 (abril 1944) 6-8: «Más bobadas protestantes»; 75 (maig 1944) 1-3: «Consigna antiprotestante».

102. Vegeu Gaspar M. MONCONILL I VILADOT, *XI Carta Pastoral del Excelentísimo y Reverendísimo Señor Vicario Apostólico de Caquetá a sus misioneros y fieles. Para la Cuaresma de 1941*, Pasto 1941, 3-4: «El peligro protestante en nuestro Vicariato Apostólico».

que hi ha entre les poblacions de Mocoa i Pasto. A poc a poc, s'anà ampliant posteriorment la xarxa viària perllongant el camí que va des de Mocoa a Puerto Asís amb altres vies complementàries, com ara una *trocha*¹⁰³ que fou oberta des de les poblacions Belén del Andaquí a Limón per disposició del missioner caputxí Jacint Maria de Quito. A propòsit d'aquestes obres, en un balanç de l'any 1930 s'esmenta la construcció de cinc ponts, i un total de 248 km. de camí de ferradura i 168 km. de *trocha* que permetien de poder passar-hi força còmodament a cavall. Els caputxins catalans, amb gran tenacitat i esforç, havien assolit comunicar la vall de Sibundoy amb la població de Pasto i des de Puerto Asís, a la riba del riu Putumayo, des d'on tenien accés a l'Atlàntic a través dels grans rius que solquen la selva amazònica.

Després d'assegurar les vies de comunicació en plena selva, la segona tasca que s'imposaren els missioners fou l'establiment de colònies per a l'assentament de la població. El més gran d'aquests establiments missionals, fundat l'any 1902, fou Florència, seguit l'any 1912 de Puerto Asís que, situat a prop del riu Putumayo, fundà Estanislau de les Corts. Puerto Asís esdevingué un important centre d'irradiació econòmica i, alhora, es configurà com un indret d'avançada militar car, amb motiu de les tensions entre Perú i Colòmbia, el dia 5 setembre 1912 hi fou establerta una guarnició de tropes colombianes en els edificis missionals.

El conjunt de l'obra colonitzadora desenvolupada pels missioners catalans al Caquetà i Putumayo, es va veure avalada per les disposicions legislatives que donà el Govern colombià. A propòsit d'això, l'any 1918, el prefecte apostòlic de la missió, en un escrit apologetic, hi resumí la tasca i els projectes dels missioners caputxins desenvolupats al Caquetà:

Nos hicimos ingenieros, y abrimos el camino nacional que debía comunicar esta región con la parte civilizada de Colombia; nos hicimos agricultores, y comenzamos con grandes alientos a descuajar la selva, establecer sementeras y poner cría de ganado, a fin que el territorio tuviera medios de subsistencia; nos hicimos colonizadores con el objeto de que se poblara esta rica y extensa región, y pudiera así Colombia alegar la posesión.¹⁰⁴

Aquesta colonització i civilització promoguda pels missioners caputxins, especialment el foment de l'agricultura i ramaderia gràcies a l'ocupació de territoris cedits pels indígenes, fou un aspecte molt criticat pels polítics liberals d'orientació anticlerical. Els missioners foren acusats d'ocupar terrenys,

103. *Vereda* o corriol.

104. FIDEL DE MONTCLAR, *Los misioneros del Putumayo y las mentiras de "Orientación Liberal"*, Pasto 1918, 7-8.

d'oprimir i d'esclavitzar,¹⁰⁵ tant en la missió de Sierra Nevada¹⁰⁶ —confiada als missioners caputxins de València— com, també, en la del Caquetà-Putumayo,¹⁰⁷ sota la cura pastoral dels caputxins catalans. Cal recordar que, com a fruit del concordat signat l'any 1887 entre la Santa Seu i el Govern colombià fou promulgada la Llei 89 de 25 de novembre de 1890 que establia una legislació pròpia per als indígenes i, també, s'atorgava alhora una autoritat especial als missioners.¹⁰⁸ En l'article primer d'aquesta llei s'indicava que: «La legislación general de la República no regirá entre los salvajes que vayan reduciéndose a la vida civilizada por medio de las Misiones. En consecuencia, el Gobierno, de acuerdo con la Autoridad eclesiástica, determinará la manera como esas incipientes sociedades deben ser gobernadas». Semblantment, la Llei 103, també de l'any 1890, disposava la creació i estructuració institucional de missions en el territori amazònic, i la Llei 72 de l'any 1892,

105. BHC, *La obra de los Misioneros Capuchinos en Colombia*, Bogotá 1934, 76-77: «Se ha dicho que esclavizamos a los indios. Si se entiende por esclavizarlos el sacarlos de la selva en donde vivían vegetando en su salvajismo, para reducirlos a formar núcleos e imponerles más fácilmente el yugo de la civilización cristiana, no hay duda que los estamos esclavizando, ya que nuestros esfuerzos van dirigidos precisamente a esto, a hacerlos entrar en la civilización y convertirlos en miembros útiles a la patria que los cobija en su seno».
106. Vegeu Juan FRIEDE, *La explotación indígena en Colombia bajo el gobierno de las Misiones. El caso de los araucos de la Sierra Nevada de Santa Marta*, Bogotá 1973, 32: «Las misiones capuchinas, tanto en el oriente como en el norte del país, no se limitaron a brindar el servicio del culto sagrado a los indígenas ni a las actividades educativas. Extensas partes del territorio nacional pasaron a sus manos, bien mediante la ocupación de tierras baldías o bien por compra, mientras que los indios puestos bajo su tutela les proporcionaban la necesaria mano de obra para hacer productivas sus haciendas, prerrogativa de que no gozaban los demás colonos». Aquesta obra del professor Friede —la primera edició és de l'any 1963— fou contestada des de la perspectiva apològica, més que no pas històrico-documental, pel caputxí valencià JESUALDO M. DE BAÑERES, *Los Arhuacos. Respuesta de la comunidad capuchina (Misión de Valledupar) a un informe contra ella rendido por el Sr. Juan Friede y publicado por la Facultad de Sociología de la Universidad Nacional*, Vicariato Apostólico de Valledupar 1964, 15-16: «Bien a las claras se ven las contradicciones del señor Friede, y cómo no es posible que, si rechazamos unas cosas porque podemos comprobar que son falsas, tengamos que aceptar las otras informaciones que no conocemos y que en todo caso son excesivamente exageradas [...]. Creo que el señor Friede debería conocer a cabalidad la legislación indigenista en la que precisamente se señala al misionero como a *protector de los indígenas* y se afirma que no deben nombrarse autoridades para los indios sino a las presentadas por el misionero, o, por lo menos, con su aprobación. No debe pues extrañarse el señor Friede de esta situación anómala, ya que ni el misionero ni los indígenas son los responsables de ella; la responsabilidad está en quienes no se ajustan a estas normas».
107. Vegeu Víctor Daniel BONILLA, *Siervos de Dios y amos de indios. El Estado y la Misión Capuchina en el Putumayo*, Bogotá 1968. Aquesta obra fou analitzada críticament en els seus continguts i en la seva metodologia tendenciosa pel caputxí Ramon VIDAL, «Siervos de Dios y Amos de Indios a la luz de la crítica histórica», *Cultura Nariñense* 25 (Pasto 1970) 40-122, on hi manifesta una visió apològica de l'acció missionera dels caputxins catalans.
108. Vegeu FIDEL DE MONTCLAR, *Reglamento para el Gobierno de indígenas*, Pasto 1908.

que delegava als missioners un conjunt de «facultades extraordinarias para ejercer su autoridad civil, penal y judicial sobre los catecúmenos indígenas». Els missioners caputxins assumiren responsablement aquestes facultats, tan àmplies, concedides pel Govern colombià. Els frares es trobaren immersos en situacions molt conflictives i àdhuc van haver d'exercir funcions policials pel tal de protegir els indis de l'explotació infligida pels blancs.¹⁰⁹ Gràcies a les facilitats donades pel Govern colombià als missioners, l'any 1893 afavoriren l'organització de la primera exploració sistemàtica al Caquetà efectuada pels caputxins Àngel Maria de Villava i Francesc d'Ibarra, tal com ja hem esmentat.

Quan els missioners caputxins arribaren al Caquetà es trobaren en una situació particularment difícil. D'una banda, hi havia a la selva una gran explotació, en règim d'opressió i esclavatge, de les tribus indígenes motivada per l'acció de les companyies cautxeres estrangeres ja esmentades —especialment per la Casa Arana— i, de l'altra, el colons blancs que havien emigrat a la Vall de Sibundoy s'apoderaren de les terres dels indis, tot provocant llur misèria i desestructuració cultural. En aquesta difícil circumstància els frares caputxins van haver d'actuar sistemàticament com a protectors dels indis, servint-se d'un Reglament estructurat en 47 articles, que redactà Fidel de Montclar, i que fou aprovat pel governador de Nariño el 25 d'agost de 1908. En aquest Reglament¹¹⁰ el prefecte apostòlic assumia el control del funcionament del *cabildo*, o govern propi dels indis¹¹¹ que distribuïa equitativament les terres de conreu,¹¹² mirant d'evitar la destrucció massiva o

109. El 10 d'agost de 1908, el prefecte apostòlic, Fidel de Montclar, elaborà un reglament «para el buen Gobierno de los indígenas de esta Prefectura Apostólica» on, per tal de defensar els indis dels expolis i vexacions que sofrien, determinà: «que mientras los indios no tengan alguna industria jamás saldrán de su estado de salvajismo, ni se podrán conseguir prácticos resultados en su civilización cristiana. Que las borracheras, pleitos y desórdenes de todo género són muy frecuentes [...]. Que conviene para los mismos efectos, y para terminar los pleitos diarios, señalar a cada familia una porción de terreno y precisar bien los linderos», vegeu a l'APCC, *Missions*, Llig. B-4-19, s. f.

110. Cf. FIDEL DE MONTCLAR, *Reglamento para el Gobierno de indígenas*, Pasto 1908.

111. APCC, *Decretos referentes a la Protección de Indígenas*, f. 2: «En todos los lugares en que se encuentre establecida una parcialidad de indígenas, habrá un pequeño Cabildo nombrado por éstos conforme a sus costumbres [...]. Decreto 74 de 1898, en desarrollo de la Ley 89 de 1890, por el cual se determina como deben gobernarse los salvajes que vayan reduciéndose a la vida civilizada».

112. Vegeu FIDEL DE MONTCLAR, *Reglamento para el Gobierno de los Indígenas*, art. 42: «El Prefecto Apostólico, de acuerdo con la primera autoridad política del lugar, adjudicará a cada familia una porción de terrenos».

indiscriminada dels boscos amazònics.¹¹³ En aquest sentit el governador del Cauca, l'any 1898, tot desenvolupant la llei indígena fonamental, establí que:

En cuanto sea posible se conservarán en tales sociedades las costumbres de Gobierno que hayan tenido los salvajes, siempre que no se opongan a la moral cristiana o a los principios que informa la legislación de la República [...]. El Superior eclesiástico de las Misiones dictará los Reglamentos necesarios para el régimen de la sociedad que forme con los salvajes que van reduciéndose a la vida civilizada y los someterá a la aprobación del Gobernador del Departamento.¹¹⁴

6. LES REDUCCIONS EN POBLACIONS ESTABLES I LES ESCOLES

La forma més efectiva d'introduir els indígenes en la civilització fou a través de les reduccions i amb l'educació impartida en les escoles i internats: «Siempre se ha dado a las escuelas en esta Prefectura Apostólica del Caquetá capital importancia»,¹¹⁵ escriviren els missioners en un informe tramès a Roma l'any 1925. Cal esmentar que el prefecte apostòlic, per disposició del govern colombià, assumia el càrrec de director d'educació nacional, de manera que tots els aspectes d'instrucció escolar del territori missional havien de passar a través de la prefectura apostòlica i, per això, cada missioner gaudia del títol d'inspector local d'educació. L'any 1910 les escoles eren 19 i els alumnes 760, mentre que en el 1930 les escoles sumaven 62 i els alumnes 2.602. Els indígenes solien resistir-se a lliurar llurs fills i filles als internats:

Escondían a sus hijos de modo que no pudiera dar con ellos; así que se regresaba cansado y triste por no haber encontrado la oveja perdida, pero dispuesto a continuar la vida del buen pastor. Después de preguntar y recibir negativas, me ponía a registrar los árboles, maizales y otros escondrijos. Mas, en ninguna parte daba con los niños [...] sabíamos que a unos los metían dentro de las ollas; a otros debajo las bateas; a éstos les hacían rancho dentro del monte, en donde pasaban todo el día, a aquéllos, finalmente, los hacían subir a los árboles.¹¹⁶

113. APCC, *Decretos referentes a la protección de indígenas*, f. 13, art. 84: «A las orillas de los ríos, quebradas o fuentes de donde tome agua para una población será prohibido a los indígenas destruir el bosque hasta cuatro metros de una y otra ribera».

114. APCC, *Decretos referentes a la protección de indígenas*, art. 2 i art. 3.

115. BHC, *Analecta OFMCap* 41 (1925) 303-305: «Reducciones de indios. Escuelas y orfanatos».

116. JACINT M. DE QUITO, *Miscelánea de mis treinta y cinco años de misionero del Caquetá y Putumayo*, Bogotá 1938, 81-82.

Les escoles que finançava directament la prefectura apostòlica a les poblacions de Santiago i de Sibundoy aquestes escoles van ser posades sota la direcció dels germans maristes i, el 1913, hi hagué una incipient fundació marista a Mocoa, que no acabà de reeixir. També hi havia quatre escoles per a noies confiades a les religioses franciscanes de Maria Immaculada a les poblacions de Santiago del Putumayo, Sibundoy, Puerto Asís i Florència.

Una volta estructurada la xarxa de comunicacions, la distribució de terres, i l'edificació d'escoles, els missioners caputxins van començar, de manera sistemàtica, l'evangelització del Caquetà. A inicis del segle xx aquesta tasca evangelitzadora —no reeixida del tot— estava excessivament centrada en l'administració dels sagraments i se solia realitzar a través de les excursions apostòliques:

Quando vi que habían terminado sus faenas mis queridos coreguajes, les reuní para enseñarles la doctrina. Todo mi auditorio tomó asiento en la arena, formando un semicírculo alrededor mío. Yo, sentado sobre mi catre de dormir, comencé a decirles hicieran la cruz en la frente, labios y pecho, para lo cual iban imitando lo que yo hacía. No les enseñé las palabras que pone el Catecismo, pues esto lo dejé para otro día. Cuando la lección la repetían ellos solos y con perfección, les dije que el diablo tiene mucho miedo de la cruz y huye tan pronto como ve hacerla. Como casi todos los indios de esta Misión creen que el diablo es causa de todas las desgracias, noté que les había gustado muy mucho la sencilla explicación.¹¹⁷

La catequesi s'efectuava, inicialment, en la llengua nativa, tal com ho havien fet els missioners jesuïtes en temps de l'Amèrica colonial.¹¹⁸ Quan el grau d'assimilació ho permetia, els frares caputxins, de manera progressiva, anaven introduint els indígenes en l'explicació i assimilació de la praxi sacramental, que era la principal preocupació de la pastoral missionera. Els primers catecismes eren d'imatges¹¹⁹ i, a poc a poc, els frares adaptaren els catecismes¹²⁰ en les principals llengües indígenes. A propòsit dels reptes de la cateqització dels indis el veterà missioner Jacint de Quito explicà que:

117. JACINT M. DE QUITO, *Mis cincuenta años de misionero en el Caquetá, Putumayo y Amazonas*, Mocoa 1950, f. 437.

118. A guisa d'exemple, vegeu el text de la *Explicación del Catecismo en lengua guaraní. Por Nicolás Yapuguai con dirección del P. Paulo Restivo de la Compañía de Jesús*. Pueblo de Santa María la Mayor 1724.

119. Vegeu JORDI DE FONDARELLA, «Correria apostòlica a les tribus de Jetuchà, Guamal i altres llogarets», *Catalunya Franciscana* 1 (1924) 182-185: «Vaig arribar a Jetuchà, llogaret d'indis coreguajes [...]. En aquesta tribu vaig estar-m'hi una setmana, dedicant-me a explicar la Doctrina per mitjà del Catecisme en estampes».

120. BHC, *El Apostolado Franciscano* 23 (1931) 324-325: «Pronto, D. m., verá la luz pública el catecismo de la lengua Koche, por el R. P. Andrés de Cardona, y el del Inka, dialecto del qui-

Por las tardes, después de enseñarles la doctrina y darles consejos adecuados a su capacidad, me los llevaba a la casa; allí hacía algunos regalitos. Yo les dije cómo precisamente había ido para salvar sus almas; que sólo les exigía la asistencia mañana y tarde a la doctrina, y luego me ofrecía a dejarles el corazón tranquilo, y con la esperanza de ver a Dios después de muertos. Fue, pues, mi primera tarea prepararlos para la primera confesión y comunión [...]. Dios, de una manera prodigiosa, alumbrales el entendimiento, y con prontitud llegan a entender lo necesario para recibir dichos sacramentos. Nuestro ministerio, máxime en este Territorio, exige grandes sacrificios y no pocos martirios. Todo aquí le es a uno adverso: los climas, la infinidad de plagas, los dialectos y diversidad de costumbres de los indios; la bravura de unos, la ingratitud de otros y el odio de no pocos; la escasez de víveres por una parte, la falta de caminos por otra, y muchas otras cosas, hacen que sea dura la vida del Misionero.¹²¹

Al costat de la pastoral itinerant efectuada a través de les excursions apostòliques, existí també una pastoral més sedentària, de tipus parroquial, realitzada a partir de 1905 a través de les anomenades quasi-parròquies, establertes en les primeres estacions missionals de Mocoa, Sibundoy, Santiago i Santa Rosa. El caputxí Plàcid de Calella, en un informe oficial, indicà la metodologia de la catequesi que s'impartia:

El misionero explica en la iglesia el catecismo a los niños una vez, al menos, por semana, acomodando a su capacidad intelectual el sentido de las sublimes verdades religiosas que antes han aprendido. Fomenta en ellos el espíritu de verdadera piedad, atrayéndolos de un modo suave a la práctica de la religión, sobre todo a los santos sacramentos. Se esfuerza por rodear al culto de todo esplendor posible y hacer agradables las sagradas funciones por medio del canto popular y litúrgico.¹²²

En la primera singladura de les quasi-parròquies, aviat esclataren alguns conflictes entre els caputxins de la província de Catalunya i els membres de la custòdia caputxina d'Equador-Colòmbia car, una mica precipitadament,

---

chua oriental, por el Vble. Hno. Ildelfonso de Tulcán. El P. Bartolomé [de Igualada] está trabajando por el catecismo en Huitoto, el P. Plácido [de Calella] sobre la lengua Siona, y el P. Fructuoso [de Manresa], para la gramática del Inka».

121. JACINT M. DE QUITO, *Relación de viaje en los ríos Putumayo, Caraparaná y Caquetá y entre las tribus Güitotas*, Bogotá 1908, 8-10.
122. BHC, *Analecta OFMCap.* 41 (1925) 304-306. A propòsit d'aquesta promoció del cant popular i litúrgic, vegeu, a tall d'exemple, a la BHC, *Cantos para el tiempo de Navidad a uso del M.R.P. Melchor de Tivisa, Provincial de Capuchinos. Obsequio del P. Francisco de Ibarra*, Pasto 1896; *Colección de cantos marianos, a uso del Padre Jacinto M. de Quito, s.d;* *Manual de cantos, a uso de Fray Jacinto M. de Quito, s. d.*

l'any 1907, la cúria generalícia dels caputxins subjectà la missió del Caquetà a la dita custòdia¹²³ quan l'erigí en comissariat general.¹²⁴ Davant d'aquest fet, el prefecte apostòlic del Caquetà, que no estava conforme amb aquesta nova vinculació, l'any 1910 féu un viatge i gestionà que la missió del Caquetà passés de nou a dependre de la província de Catalunya.¹²⁵ En aquesta nova situació jurídica la província catalana trameté un seguit de joves i entusiastes missioners que maldaren per realitzar el pla integral d'evangelització i civilització projectat pel prefecte apostòlic, Fidel de Montclar, d'acord amb les orientacions de *Propaganda Fide*.

L'any 1919 la prefectura del Caquetà comptava amb vint-i-dos preveres caputxins i un diaca a punt de rebre el sacerdoci. En aquest moment, als cristians adults se'ls impartia una catequesi de nivell molt senzill, oracional, coneguda amb el nom de *Catecismo de los Taitas*. Per tal de reeixir en la catequesi l'expert missioner Andreu de Cardona, tot seguint les disposicions del Primer Concili Plenari Llatinoamericà,¹²⁶ traduí a Sibundoy el famós catecisme del pare Astete a la llengua kamsà (o coche).¹²⁷ Aquest catecisme del jesuïta Gaspar Astete,¹²⁸ també fou emprat a les missions caputxines del vicariat de Bluefields¹²⁹ i àdhuc a les Carolines.¹³⁰ Ran el Concili Vaticà II,

123. BHC, *Analecta OFM Cap* 23 (1907) 76-77: «Erectio Commissariatus Generalis Aequatoris et Columbiae».
124. «La Custodia del Ecuador-Colombia queda separada y exenta de la jurisdicción de la Provincia de Cataluña, y erigida en Comisariato General». Decret de Bernat d'Andermatt (Roma, 24 gener 1907), publicat dins *Analecta OFM Cap* 23 (1907) 75-76.
125. BHC, *Analecta OFM Cap*. 26 (1910) 101-102: «Praefectura de Caquetà Provinciae Cathalauniae conceditur», on també s'edità la carta de comunicació oficial del ministre general (Roma, 16 març 1910) de Pacífic de Seggiano al provincial dels caputxins de Catalunya, Miquel d'Esplugues.
126. BHC, *Venezuela Misionera* 7 (1945) 276-277 «De las normas dadas por el Concilio Plenario Latino Americano referente a las Misiones, notamos la insistencia sobre la obligación de aprender las lenguas indígenas, no para ser buenos gramáticos, sino para ser buenos misioneros; es decir, para poder instruir debidamente a los aborígenes y administrarles los sacramentos».
127. BHC, *Catecismo traducido del Castellano a la lengua de los Sibundoyes llamada "Cocha", por Fray Andrés de Cardona, Katecismushá huatraducineshá kastellano Sibundoyenguebe palabra huabainana kochaka Batchina Andresbeshá*, s. d.; *Compendio Doctrina Cristiana. Kompendieshe Chedoctrim kristianana, [Traducción del Catecismo de Astete]*, s. d.
128. El P. Astete publicà, l'any 1599, la seva famosa *Doctrina Cristiana*, estructurada en forma de catecisme, amb més de 600 edicions, i traduïda a diverses llengües a partir de 1608, amb revisions posteriors del P. Ripalda i del P. Vilariño, també de la Companyia de Jesús.
129. Vegeu a l'arxiu del vicariat de Bluefields, la sec. *Nunciatura Apostòlica*, doc. 18-11: carta d'A. Bernaus a J. Marengo, Internunci (Bluefields, 27 juliol 1917): «Están ya en camino los tres ejemplares del Catecismo Astete-Vilariño, que es el adoptado en este Vicariato».
130. Carta de Lluís M. de València a Joaquim M. de Llavaneres (Anak, 18 desembre 1894), publicada en *El Mensajero Seráfico* 12 (1895) 240-241: «He adoptado por ahora lo que ha com-

missioners molt experimentats com ara fra Antoni Jover, posaren en relleu la poca eficàcia de la utilització d'aquest catecisme tradicional, usat per a una evangelització orientada a la praxi sacramental, però que doctrinalment no acabava d'arrelar en el cor de l'indi:

Una evangelización acentuadamente sacramental, tradicional, de catequesis doctrinera y memorista del Astete y láminas de Vilamala (con la escalofriante muerte de Lutero). Tiempo del misionero con una gran cruz en el pecho y casco colonial, el de visitas apostólicas de misa en latín, predicación en español, bombones y estampitas para proseguir al poco a la siguiente vereda.¹³¹

La gran diversitat de llengües¹³² fou un dels principals obstacles amb què topà l'evangelització del Caquetà, tal com ho reconeixia el mateix prefecte apostòlic en una carta al superior del convent caputxí de Cartago, a Costa Rica:

Bien quisiera yo contestar en catalán su afectuosa carta, pero en esta Babel del Caquetá corro peligro de olvidarme hasta del castellano. Figúrese que en la visita que acabo de hacer a una parte no más de esta Prefectura, he encontrado indios que hablan en cuatro lenguas completamente distintas.¹³³

Fou després de la tripartició del vicariat apostòlic del Caquetà l'any 1951, quan en reflexionar uns anys després els missioners caputxins sobre la metodologia emprada en la prefectura apostòlica de Letícia —erigida en un territori molt dispers que abasta prop de 125.000 quilòmetres quadrats— unànimement van copsar que calia preparar adientment uns agents d'evangelització, extrets de la població indígena, que els ajudessin en llur tasca. Aquests agents eren laics catequistes, escollits de les diverses tribus i preparats per poder presidir la litúrgia de la Paraula en absència del sacerdot i fomentar la vida cristiana, la unitat i l'harmonia en les poblacions de la selva amazònica. Aquests agents eren ajudats en llur tasca pels mestres de cada establiment missional, car l'educació dels territoris de la «Comisaría Especial

---

puesto el R. P. Agustín, o sea la traducción del P. Astete». A tall de complement, vegeu, també, AGUSTÍN M. DE ARÍNEZ, *Catecismo de Doctrina Cristiana Hispano-Kanaka, seguido de un pequeño devocionario y una colección de cánticos religiosos en lengua castellana. Por un Misionero Capuchino, residente en Carolinas Orientales*, Manila 1893.

131. Antoni JOVER, *Amazonas: memoria y profecía*, Bogotá 2002, 6-7.

132. Vegeu FRANCESC D'IGUALADA i MARCEL·LÍ DE CASTELLVÍ, «Clasificación y estadística de las lenguas habladas en el Putumayo, Caquetá y Amazonas», *Amazonia Colombiana Americanista* 2-3 (1940) 92-101.

133. APCC, *Missions*, Llig. B-4-19: carta de Fidel de Montclar a Agustí d'Artesa de Segre (Mocoa, 27 maig 1908) s. f.

del Amazonas» era coordinada per la prefectura apostòlica, de manera que tots els mestres i catequistes havien de ser, alhora, agents d'evangelització. En aquest sentit, el prefecte apostòlic, Marcel·lià E. Canyes, considerà l'educació com l'instrument més eficaç per a l'evangelització de l'Amazònia i, per aquest motiu, tots els missioners esmerçaren gran quantitat d'energies en la tasca educativa dels indígenes, especialment en els internats.

7. EL TRASPÀS DEL *IUS COMMISSIONIS* I EL FINAL DE LA MISSIÓ CAPUTXINA A L'AMAZONES

L'any 1989, en traspasar els caputxins catalans el *ius commissionis* de la prefectura de Letícia a la diòcesi colombiana de Santa Rosa de Osos, hi havia en el territori de la prefectura força internats i escoles en ple funcionament. La regió del riu Amazonas comptava amb dinou escoles, junt amb els internats indígenes de Nazaret i Loretoyaco. Al sector del riu Putumayo hi havia setze escoles, a més dels internats de Tarapacà, San Rafael de Caraparanà i La Chorrera. A sector del riu Caquetà es comptabilitzaven vuit escoles, a més dels internats indígenes de La Pedrera, Mirití i Araracuara. També hi havia centres de formació professional complementària a Los Lagos, Nazaret i Letícia. Tots aquests centres aplegaven 3.723 alumnes atesos per 183 professors.

Cal fer un esment especial al CEJAM (Centro Juvenil Amazónico), situat a Letícia, que fundà l'any 1989 el caputxí Joan Antoni Font, destinat a evitar l'impacte del xoc cultural i la deserció dels joves indígenes que s'establien a la capital, Letícia, per a prosseguir els estudis de secundària. En els locals del CEJAM aquests joves indígenes gaudien d'acollida, alimentació, assessorament i formació.¹³⁴ De manera força semblant es vertebrà, també a Letícia, el CEPROIAC, centre d'acollida, atenció i promoció de l'indígena de l'Amazònia colombiana, que posà en marxa el veterà missioner Antoni Jover, un centre orientat específicament a la formació de catequistes i a l'estudi de la tradició cultural amazònica a través de l'edició d'antics relats mitològics i altres narracions indígenes.¹³⁵

Junt amb la dispersió del territori i de la manca de sacerdots, altres dificultats de caire molt divers obstaculitzaren la tasca evangelitzadora a

134. Vegeu Antoni JOVER, *Amazonas: memoria y profecía*, Bogotá 2002, 14-15: «Padre Juan Antonio Font, Misionero amazónico durante 35 años, particularmente entre la juventud [...]. Fundó el Centro Juvenil del Amazonas, CEJAM, con el objeto idealista de crear el 'hombre de la selva' y convertirlo en líder y guardián de la selva, capaces de conservar y defender el patrimonio cultural, promoviendo los procesos de su comunidad».

135. A tall d'exemple, vegeu Nofuico 1933-1983. *La Chorrera. Narración: Rafael Faerito y Marciana Omi. Notas y comentarios: Jaime Pujol Prats, capuchino*. Letícia: Ceproiact 1983; Antoni JOVER, *Setenta narraciones indígenas de nuestra Amazonia*. Letícia: Ceproiact 1995.

l'Amazònia ja que, força sovint, els indígenes oferien resistència a abandonar les velles tradicions paganes, car posseïen un fort esperit supersticiós¹³⁶ que comportava un rebuig a acceptar els misteris de la fe cristiana,¹³⁷ car aquesta, moltes vegades, era acceptada pels indígenes només aparentment i per temença a represàlies.¹³⁸ A propòsit d'aquest vessant supersticiós dels indis, el futur vicari apostòlic del Caquetà, Gaspar Monconill de Pinell, durant les excursions apostòliques, solia recitar els exorcismes de Lleó XIII per tal d'alliberar les poblacions de supersticions i malefics, mirant així d'assegurar més sòlidament la catequesi de la fe:

Gran fe tengo en los exorcismos de León XIII contra Satanás y sus ángeles, y por esto, en todos los lugares adonde llegamos durante la excursión, para ejercer el ministerio, el primer acto que hacía era ese exorcismo, a fin de ahuyentar de aquellas selvas las influencias del demonio, en donde por tantos años habrá campado a sus anchas por falta de ministros de Dios que le disputaran su reinado.¹³⁹

Aquesta pervivència de les pràctiques de bruixeria i superstició a l'Amazònia —esguardada pels missioners segons la perspectiva doctrinal aportada pel papa Lleó XIII, pontífex que potencià la pràctica dels exorcismes a finals de

136. Aquest aspecte, òbviament, formava part dels moderns tractats de misionologia. Per exemple, vegeu Pío M. DE MONDREGANES, *Manual de Misionología*, Madrid 1951, 360-361: «Se añade también la multitud de magos y hechiceros que tienen la astucia de engañar al pueblo con el uso de amuletos y talismanes; las creencias relativas al sol, la luna, los astros, las tormentas, los vientos; a los demonios, antepasados, parientes, etc. Todo esto, que varía según las regiones, razas y culturas, es un obstáculo formidable para la propagación del cristianismo. Las prácticas supersticiosas y mágicas oscurecen la mente con multitud de errores, endurecen el corazón, pervierten los sentidos con usos abominables».
137. AGRoma, H.28 *Caquetá*, Sect. IV, carta de Basili de Pupiales a Pacífic de Seggiano (Santiago del Putumayo, 3 setembre 1908) «Muy pocos son los indios que en diez años que estamos con ellos apenas pueden formar la señal de la cruz y rezar el Padrenuestro».
138. Això era denunciat, sovintment, pels opositors a les missions catòliques com, per exemple, José-Francisco Socarrás, colombià liberal i anticlerical qui, en demanar l'any 1935, juntament amb Aurelio Tobón, la reforma del Concordat entre Colòmbia i la Santa Seu, afirmà que: «el indio acepta aparentemente la nueva religión que le llevan los misioneros, pero procede en esta forma por miedo a los catequizadores, y no abandona en el fondo sus ideas, pues no están capacitados para aceptar religiones nuevas», *El Espectador* 8078 (Bogotá, 9 maig 1935) 1-2.
139. GASPARD DE PINELL, *Excursión Apostólica por los ríos Putumayo, San Miguel de Sucumbios, Cuyabeno, Caquetá y Caguán*, Bogotá 1928, 290-291. Semblantment, el sacerdot i poeta Jacint Verdaguer, terciari dels caputxins, durant el pontificat del papa Lleó XIII es manifestà molt actiu en la pràctica dels exorcismes, vegeu Valentí SERRA DE MANRESA, *El Terç Orde dels Caputxins. Aportacions del laicat franciscà a la història contemporània de Catalunya*, Barcelona 2004, 403-405 i, sobretot, Íd., «Algunes notícies sobre els aspectes franciscans i el misticisme del sacerdot i poeta Jacint Verdaguer (1845-1902)», *Analecta Sacra Tarraconensis* 76 (2003) 289-314.

la dinovena centúria—¹⁴⁰ la trobem força present en diversos grups indígenes com, per exemple, els macaguaje de la conca del Caquetà. Entre aquests indis els sanadors i endevinaires solien ajudar-se d'herbes al·lucinògenes com ara el *yajé* o *yagé*: «que produce el mismo efecto que la tonga o borrachero, y a favor del alucinamiento producido por este magnetismo vegetal, creen ver cosas desconocidas y adivinar el porvenir».¹⁴¹ La majoria de les tribus indígenes d'Amèrica eren coneixedores de les propietats guaridores de la claror del sol, especialment per a desinfectar i cicatritzar les ferides, tal com ho posà en relleu el missioner Bartomeu d'Igualada,¹⁴² en un informe de l'any 1930: «Muchas de sus enfermedades las curan en el sol, cuyos baños reconocen como de excesiva eficacia. Por lo visto conocen por experiencia aquel gran principio de higiene que nos dice que el sol es el primer microbicida natural del organismo».¹⁴³

140. La represa de la pràctica dels exorcismes durant el pontificat de Lleó XIII fou àmpliament descrita i analitzada per Joan BADA, «Estudi introductorí» en *Manuscrits verdaguerians de revelacions, exorcismes i visions*, Vol. II, Barcelona 2002, 9-153. Durant el pontificat de Lleó XIII i de Pius X, a Barcelona, es divulgà l'obra (amb peu d'impremta fals!) titulada, *Tesoro de oraciones de suma virtud y eficacia para curar toda clase de dolencias [...] con bendiciones y exorcismos*. Roma: Imp. Salviani, pàgines 105-113, on es publicaven els «Exorcismos contra Satanás y los ángeles apóstatas, mandados publicar por Ntro. Smo. Padre León XIII». A guisa de complement, vegeu també el *Tesoro de milagros y oraciones de la SS. Cruz de Caravaca [...] para librarse de hechizos y encantamientos con bendiciones y exorcismos*. Roma [: Barcelona!] Imp. S. Salvatore de Horte, s. d. on, a les pàgines 125-133, hom hi troba també els «Exorcismos contra Satanás y los Ángeles Apóstatas. Mandados publicar por S.S. León XIII». Aquestes recopilacions d'oracions guaridores aparegueren, inicialment, a la dècada dels anys vuitanta del segle XIX amb el títol de *Breve compendio de misteriosas oraciones de gran virtud contra toda clase de males [...] contra brujerías, encantos y venenos*. Hecho en Roma. Reimpreso en Barcelona, Imp. Miró, 1888.
141. APCC, *Regiones incultas al Oriente de Neiva. Los indios del Andaquí*, f. 28. A més, el narrador hi afegí també que: «La mayor parte de estos empíricos dicen que tienen en el monte un tigre que les cuenta todo, y se dedican a este estudio, con tanta atención y prolijidad, como si fuera una ciencia real. Creen que el tigre es el diablo [...]. Lo único que hay de cierto en la pretendida ciencia de estos charlatanes, es que conocen todos los venenos y que matan sin escrúpulo a la persona que odian». Vegeu, semblantment, GASPÀR DE PINELL, *Excursión Apostólica por los ríos Putumayo, San Miguel de Sucumbios, Cuyabeno, Caquetá y Caguán*, Bogotá 1928, 52-53: «Ante la noticia de que los indios [cofanos] estaban principiando la escandalosa toma de yagé, que no quise presenciar»; *Ibid.*, 160-161: «Ceremonias de la toma del yagé entre los coreguajes».
142. Sobre la seva acció missionera i principals dades biogràfiques; vegeu Antoni DALMAU I JOVER, *De l'Anoia a l'Amazones. El Pare Bartomeu d'Igualada*, Barcelona 1993.
143. BARTOMEU D' IGUALADA, «Breve reseña sobre los indios Ticunas», en *Informe anual [...] Labores de la Misión del Caquetá en 1930 y 1931*, Barcelona 1932, 87-88. Sobre l'aportació dels caputxins a la medicina natural, begeu Valentí SERRA DE MANRESA, *Pócimas de capuchino. Hierbas y recetas conventuales*, Barcelona 2013, 25-40.

Els indígenes solien rebre el baptisme d'infants,¹⁴⁴ però no tenien pas sentit d'Església, ni se sentien solidaris o responsables de la vida eclesial. Els missioners havien de lamentar que la majoria dels indis no reeixien en madurar llur fe, ja que es trobaven privats d'un seguiment sacerdotal més pròxim i personalitzat¹⁴⁵ motivat per les enormes distàncies i per la dispersió dels establiments missionals. A propòsit d'això, l'any 1977, el superior regular de la missió de Letícia, Cristòfor Torralba, en ocasió del XXV aniversari de l'erecció de la prefectura apostòlica escriví que: «Aunque oficialmente y según las estadísticas Letícia como todo Colombia pertenece a la Iglesia Católica, con todo, su catolicismo ha sido *sui generis* influyendo mucho en su práctica, supersticiones,¹⁴⁶ moral sin base sólida, e ignorancia inculpable.»¹⁴⁷ En aquest mateix sentit, el veterà missioner Antoni Jover, manifestava que a l'Amazònia colombiana la fe cristiana era «de una aceptación aparente, no comprometida, movida por el temor».¹⁴⁸ Davant d'aquesta preocupant situa-

144. BHC, *Venezuela Misionera* 7 (1945) 232-233: «En el apéndice al Concilio Plenario de la América Latina se encuentran varios decretos e instrucciones de la Sagrada Congregación de Propaganda Fide sobre el no diferir el bautismo a los niños y sobre enseñar a los catequistas y amonestarlos a que los bauticen»; sobretot vegeu *l'Appendix ad Concilium Plenarium Americae Latinae Romae celebratum Anno Domini MDCCCXCIX*, Romae 1900, 733-737: «Instrucciones S. Sedis contra dilationem Baptismi».
145. Ho reconegé el propi prefecte apostòlic de Letícia, Marcel·lià E. Canyes, en un informe adreçat a la institució benèfica alemanya *Adveniat*, el gener de 1980, elaborat pels caputxins Antoni Jover i Joan Antoni Font: «La vida religiosa que se trató de enseñar en el internado queda reducida a unas celebraciones al año con motivo de la visita del misionero, o al acudir ellos al centro misional lejano de su caserío, sin estar insertados en ningún proceso de maduración de la fe, ya que si bien pudo ser iniciado en el tiempo que pasó en el internado, quedó truncado por falta de seguimiento al no haber quién pudiera hacerlo».
146. La pervivència de les supersticions ha estat un dels reptes que més ha dificultat la consolidació de la fe catòlica entre la població indígena. L'any 1942 el P. Francesc d'Igualada escrivia que: «Son plagas de todos los tiempos y de todos los pueblos, la superstición, la vana observancia, los agüeros y la fe en las brujerías. En religión pueden llegar a ser pecados contra la fe. Se deben a la ignorancia y sencillez de los pueblos», *Boletín Católico* 47 (gener 1942) 5-6: «Brujerías y medicina».
147. Cristòbal TORRALBA, *Hace 25 años*, Puerto Nariño 1977, f. 3; text publicat a *De tot vent* 77-78 (maig-juny 1977) 22-30.
148. Antoni JOVER, *Amazonas: memoria y profecía*, Bogotá 2002, 7-8, on hi trobem aquesta corprenedora testimoniança referida al P. Fidel de Montclar qui «cuando explicaba a unos indígenas el Juicio Final: *Jesucristo ha de volver a resucitar a los vivos y a los muertos* y queriendo tantear el efecto de su explicación preguntó a uno de ellos: —¿Tú crees que Jesucristo volverá a la tierra? —No, taita pagre. —¿Por qué no crees? —No sé, taita pagre. —Pues mira, tienes que creer esta verdad porque Jesucristo mismo lo dijo y el que no cree esta verdad es un hereje, ¿crees ahora? —No, taita pagre. —Mira, te vuelvo a decir que si no crees esto no eres un buen cristiano, eres un hereje y entonces no podrás entrar a la Iglesia y cuando te mueras tendremos que enterrarte en el potrero. Aterrorizado por semejante amenaza, con ejemplar sinceridad contestó: —Bueno, taita pagre, yo ya creo, pero verás como no viene».

ció els missioners catalans, durant l'etapa d'aplicació dels decrets del Concili Vaticà II, replantejaren llur metodologia missional, i determinaren preparar alguns agents d'evangelització que fossin nadius i que, ells mateixos, es fessin càrrec de tot el procés de maduració de la fe cristiana en les respectives comunitats. Ben aviat, en els centres missioners de La Chorrera i de San Rafael. Així començà una important tasca de selecció de líders indígenes, mentre que en els establiments de les *veredas* del riu Amazonas s'endegà una intensa tasca de formació religiosa dels indígenes amb més capacitats, que van rebre el nomenament de catequistes. Aquesta fou una bona solució per tal d'encarar i superar el problema del proselitisme de les sectes protestants entre els indis. Més endavant, hi madurà el grup dels anomenats «Agentes de Pastoral o Auxiliares Catequistas Indígenas», que comportaria l'erecció d'un institut catequístic, inaugurat en l'estació missional de Nazaret el dia 20 de maig de 1976. Allí a partir del gener de 1977 començà la tasca de formar doctrinalment els líders catequistes a través d'un equip integrat per tres missioners. A inicis de l'any 1980 la prefectura apostòlica de Letícia comptava amb un equip de 170 catequistes escampats per tot el territori de la missió, que esdevingueren uns excel·lents auxiliars dels missioners.¹⁴⁹ Aquests auxiliars estaven encarregats de presidir la celebració dominical de la Paraula, celebrar les exèquies, impartir la catequesi sobre els sagraments, visitar els malalts i organitzar grups de reflexió bíblica i d'aprofundiment de la fe cristiana.

Per tal d'afavorir una major comprensió de la Paraula divina que es predicava a l'Amazònia colombiana, el caputxí Romuald de Palma preparà una versió tropicalitzada de l'Evangelí.¹⁵⁰ Aquest religiós mallorquí estava convençut que el millor evangelitzador de l'indi és el mateix indi,¹⁵¹ tal com ja havia intuït, feia alguns decennis, el lingüista i antropòleg Marcel·lí de Castellví, a

149. Pel que fa als auxiliars laics, ran del quart concili provincial de l'església nord-americana de Cincinnati, celebrat l'any 1886, ja s'autoritzaren els cooperadors seglars per a tasques d'administració econòmica. Una mica més tard vindrien les col·laboracions en el camp de la pastoral, vegeu «De auxiliariis Laicis in administrandum bonorum Ecclesiasticarum», en *Decreta Concilii Provincialis Cincinnatiensis quarti habiti a die 5 Marti ad diem 19 Marti A.D. 1882*, Tit. III, n. 11; còpia de les actes conciliars conservades a l'APFide, *Acta Sacrae Congregationis* 256 (1882) f. 603.

150. APCC, *Missions*, Llig. B-2-21: «[El P. Romualdo] Ha adelantado también una obra Misional importante, como es, la creación y orientación de Auxiliares o Catequistas, a los que dotó del *Libro del Auxiliar*, del *Evangelio Tropicalizado* y de toda herramienta de trabajo a su alcance». Sobretot, vegeu a la BHC, *Evangelios de San Mateo y de San Marcos en el castellano que entienden los habitantes de la Base del Trapecio Amazónico. Ensayo de una semi-tropicalización del Evangelio de Cristo Jesús*, Letícia 1975.

151. Vegeu el text de l'informe de Romuald de Palma, signat el 1972, sobre els Auxiliars catequistes; editat per Martí ROSELL I TABERNER, *L'evangelització a l'Església de Letícia (Amazonas-Colòmbia)*, Barcelona 1981, 122-128.

través del CILEAC, institució cultural de la qual hem tractat en altres escaïences.¹⁵²

8. MOTS CONCLUSIUS

Amb aquest article ens hem aproximat els orígens històrics de la missió caputxina a la regió colombiana del Caquetà i, sobretot, hi hem presentat l'abast de les obres d'infraestructura i comunicació vial creades pels missioners caputxins a l'Amazònia colombiana i, de manera particular, la valuosa tasca educativa i catequitzadora que hi desenvoluparen ajudats, en la darrera etapa, pels «Auxiliars Catequistas Indígenas» que esdevingueren una gran esperança per a la jove església de Letícia. En un altre article maldarem per presentar l'evolució i consolidació de la prefectura apostòlica, i després, vicariat apostòlic, del Caquetà que, com ja hem esmentat, fou creada per disposició del papa Pius X el 20 de desembre de 1904 i, semblantment, també sobre l'evolució de la prefectura apostòlica de Letícia que l'any 1951 inicià la seva singladura sota l'impuls dels missioners caputxins catalans.

152. Vegeu, Valentí SERRA DE MANRESA, «El projecte del pare Marcel·lí de Castellví d'endegar un centre català de recerques americanistes», *Analecta Sacra Tarraconensia* 66 (1993) 123-134.